4483

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

упорядкував

ІВАН ЗІЛИНСЬКИЙ

Трете доповнене видання

КРАКІВ 1943 ЛЬВІВ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

упорядкував

ІВАН ЗІЛИНСЬКИЙ

Третє доповнене видання

КРАКІВ 1943 ЛЬВІВ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

MUZEUM W PRZEMYŚLU
80
Nr. inw.
4483.

„Für den Gebrauch an Schulen mit ukrainischer Unterrichtssprache des GG von der Hauptabteilung Wissenschaft und Unterricht in der Regierung des GG als allein verbindliche Rechtschreibung zugelassen mit Erlass Zl. Wiss. 15362/42 U. 32 vom 19. Dezember 1942".

Допущено до вжитку в школах з українською мовою навчання Г. Г. розпорядком Головного Відділу Науки та Навчання в Уряді Г. Г. Ч. 15362/42 У. 32, дня 19. грудня 1942 р., як єдиний дозволений правопис.

Накладом Українського Видавництва, Краків, Райхсштрассе 34.
Verlag: Ukrainischer Verlag G. m. b. H. Krakau, Reichsstrasse 34.

З друкарні „Поспішної", Краків, Райхсштрассе 34. Тел. 147-86.
Buchdruckerei „Pospieschna", Krakau, Reichsstrasse 34. Fern. 147-86.

ПЕРЕДМОВА

до третього видання

З приєднанням Галичини до Генеральної Губернії виринула потреба переглянути ще раз справу українського правопису, бож виявилося, що в нас тут і там помітні ще деякі, хоч і невеликі та несутні, відхили від тих правописних правил, що їх установили впорядковані мною два видання „Українського правопису", виданого в Кракові 1940. і 1941. року. Для повного узгіднення української правописної системи Провідник Українського Центрального Комітету проф. др. Володимир Кубійович покликав окрему Комісію, до якої, крім редактора попередніх видань цього правопису, увійшли проф. др Василь Сімович як фахівець-мовознавець, дир. Володимир Радзикевич як представник педагогічних кіл, ред Михайло Демкович-Добрянський від УЦК, при чому Комісія кооптувала для своїх праць іще ред. Йосипа Боднаровича як представника преси, д-ра Григорія Лужницького як голову Спілки українських письменників та проф. Олександра Панейка як редактора „Правописного Словника" Ізюмова, що вийшов у Львові 1941 р. заходом „Українського Видавництва". Комісія на цілому ряді засідань переглянула попередні видання правопису та узгіднила, за рефератом проф. Сімовича, поправки й доповнення, які входять до третього видання. Головна зміна Комісії — це поширення апострофа на дальші три функції — як правописної обов'язкової вимоги. Крім цього додано, з практичних оглядів, новий розділ „Частини мови", поширено деякі інші правила, долучено розділ про німецьку транскрипцію українських

імен, через те й об'єм книжки трохи збільшився. Про те, що в деяких правилах змінено стилізацію, що прикладовий матеріял збагачено новими прикладами, що провірено наголосовий матеріял, нічого і згадувати.

У такому вигляді подаємо це видання в руки Громади, маючи переконання, що воно зробить свою велику службу в теперішньому часі.

І. З.

I. ВСТУПНІ ЗАВВАГИ ТА ПОЯСНЕННЯ.

АБЕТКА. 1.

Українська абетка має 32 великі й 33 малі букви:

А а (а), **Б б** (бе), **В в** (ве), **Г г** (ге), **Ґ ґ** (ґе), **Д д** (де), **Е е** (е), **Є є** (йе), **Ж ж** (же), **З з** (зе), **И и** (и), **І і** (і), **Ї ї** (йі), **Й й** (ий), **К к** (ка), **Л л** (ел), **М м** (ем), **Н н** (ен), **О о** (о), **П п** (пе), **Р р** (ер), **С с** (ес), **Т т** (те), **У у** (у), **Ф ф** (еф), **Х х** (ха), **Ц ц** (це), **Ч ч** (че), **Ш ш** (ше), **Щ щ** (шче), **Ю ю** (йу), **Я я** (йа), **ь** (їр або знак м'якшення).

Не належать до абетки: 1) складені букви **дз, дж;** 2) знак наголосу (′) і 3) апостроф (').

ЗВУКИ — БУКВИ 2.

З в у к і б у к в а не одне й те саме; звуки вимовляємо й чуємо, букви пишемо, бачимо й читаємо. Говорена (слухова) мова не все згоджується з писаною мовою.

Хоч основна засада українського правопису фонетична, себто ми пишемо звичайно так, як чуємо у живій українській мові, проте, беремо на увагу також історію й походження слова. Спірні питання, що повстають при намаганні погодити фонетичну засаду з законами літературної мови, вирішують правописні правила.

В українському письмі одному звукові відповідає звичайно одна буква. Одначе іноді буває так, що двом звукам відповідає в письмі одна буква або, навпаки, для означення одного звука вживаються дві букви.

1. Букви **є, я, ю** вживаються у подвійному значенні:

а) на початку слова або складу по голосівках, по губних приголосівках **(п, б, в, м, ф)** і деколи по **р** означають вони сполуку **двох** звуків **й + е, й + а, й + у** (див. §. 4. апостроф):

Єфре́м, я́ма, я́вір, юрба́, моє́, моя́, мою́, зна́ю, п'є, б'є, п'ять, в'я́жу, п'ю, б'ю, пір'я, бур'я́н, ма́тір'ю...

б) по приголосівках, які можуть м'якшитися (див. §. 14), вони зазначують тільки їх м'якість:

си́не мо́ре, лле́ться, дя́кую, зять, ляка́тися, не́ня, тя́жко, ся, ву́лиця, го́стю, дзя́вкіт, гово́рю, зоря́...

2. Буква **ї** не має такого подвійного значення, як букви **є, я, ю**, себто вона ніколи не означує пом'якшення попередньої приголосівки зате означає вона подібно, як вони, два звуки, а саме звукосполуку **й+і**. Пишемо її на початку слова або складу по голосівці та по приголосівці, де лише виразно чуємо вимову **йі**.

Приклади: **їхати, їсти, їх, їм, стоїть, мої, твої, Енеїда, за́їзд, в'їзд, в'їхати, з'їзд, о́б'їзд, від'їзд, роз'їзди́тися, з'їсти, моєї сім'ї** і т. ін.

3. Букви **в** і **й** можуть означати два зовсім різні звуки: або приголосівку, або півголосівку, а саме:

а) **в = в**; буква **в** тільки перед голосівкою та після приголосівки на кінці слова або складу означає приголосівку **в**, напр., **він, ове́с, вас, нерв, че́рва, че́рвня...**;

б) після голосівки **в** має значення нескладотворного **у**, що лучиться з попередньою голосівкою у двозвуки: **а͡у, о͡у, у͡у, е͡у, и͡у, і͡у**, напр., **дав, ла́вка, вовк, був, пе́вний, ходи́в, дівча́та...**;

в) подібно буква **й** означає тільки перед голосівкою **о** приголосівку (**й = j**), напр., **вйо-вйо, його́, гайо́к, Йорда́н...**;

г) з попередньою голосівкою творить **й** двозвук, що в нім означає скорочене, нескладотворне **і** (**= й**) — **ой, ей, ий, ій: дай, той, купу́й, гей, бий, стій** і т. ін.

4. Для злитих суцільних звуків (африкат) **дз** і **дж** не має українське письмо окремих знаків і віддає їх двома відповідними буквами. Тому пишемо однаково **дз** і **дж** у словах: **дзвін, дзьо́бати, джміль, хо́джу** і т. ін., як і в словах: **підзе́мний, надзвича́йний, відживáти,** де обидві букви треба читати окремо.

5. Буква **щ** — це знак для сполуки двох звуків: **ш** + **ч**.

ПОДІЛ ЗВУКІВ. 3.

Звуки ділимо на голосні — голосівки та приголосні — приголосівки.

Докладніший поділ українських основних голосівок: **і, и, е, у, о, а** та приголосівок можна перевести щодо місця і способу їх творення так, як це показують нижчеподані таблиці голосівок і приголосівок:

1. Таблиця голосівок:

Ряд:		передній	середній	задній
Піднесення язика	високе	і		у
	середнє	е	и	о
	низьке			а

2. Таблиця приголосівок:

Поділ за місцем творення:				губні		передньоязикові			задньоязикові	гортанні
				двогубні	губно-зубні	зубні	яснові	твердо-піднеб.	м'яко-піднеб.	
Поділ за ступенем отвору ротової ямини:	проривні	глухі		п		т		ть	к	
		дзвінкі		б		д		дь	ґ	
	протиснені	глухі			ф	с	ш	сь	х	
		дзвінкі		в		з	ж	зь		г
	проривно-протиснені злиті (африкати)	глухі				ц	ч	ць		
		дзвінкі				дз	дж	дзь		
	піввідкриті	носові	дзвінкі	м		н		нь		
		пливкі				л	р	ль		

АПОСТРОФ. 4.

Щоб зазначити, що **я, є, ю, ї** мають значення **йа, йе, йу, йі,** себто, що вони вимовляються як на початку слова (§. 2, 1), ставимо між ними і приголосівками апостроф. Це буває:

1) після губних перед **я, ю, є, ї: б'ю, б'є, п'ять, здоро́в'я, в'юн, м'я́со, тім'ї, безри́б'ї;** але без апострофа пишемо **святи́й, цвях, різдвя́ний, тьмя́ний...,** де перед губним стоїть приголосівка; коли ж приголосівка перед губним належить до приростка, апостроф пишеться так само, як і в слові без приростка, напр.: **зв'яза́ти,** бо **в'яза́ти, зв'яли́ти,** бо — **в'я́лий, сп'яні́ти,** бо — **п'яний, розм'якши́ти,** бо — **м'якши́ти...**;

2) у деяких словах після **р**, а саме: а) в іменниках серед. роду (пор. §. 13) таких, як: **подві́р'я, пі́р'я, на подві́р'ї, зневі́р'ям;** б) в орудн. одн. жін. іменників: **ма́тір'ю;** в) у слові **бур'я́н;** скрізь тут чуємо іншу вимову (бур'я́н = бурйан, пі́р'я = пірйа і т. д), ніж у словах таких, як: **ряби́й** (= рьабий), **рясни́й** (= рьасний), **бу́ря** (= бурьа), **гово́рю** (= говорьу) і т. д.;

3) після приростків, що кінчаються приголосівкою перед **я, є, ю, ї,** напр.: **з'яви́тися, з'я́ва** (але **зя́ва** в риби), **з'я́вище, з'ясува́ти, роз'ю́шити, під'язи́кий, з'є́днаний, об'єдна́ти, під'ю́джувати, з'їхати, від'їхати, з'їсти** і ін.;

4) у запозичених словах після чужих приростків (латинських) **об-, суб-, ад-, кон-, ін-,** напр.: **об'є́кт, суб'є́кт, ад'юта́нт, ад'ю́нкт, кон'юнкту́ра, кон'юґа́ція, ін'є́кція** і т. д.;

5) у таких чужих словах, як: **д'Ану́нціо, д'Ако́ста, О'Ко́ннор** і т. д.

Зате в запозичених словах після губних та **р** як далі йде **ю**, яким передаємо нім. **ü** або франц. **u** (пор. §. 26), апострофа не пишемо, напр.: **Вю́ртемберґ, Мю́ллер, бюро́, бюдже́т, інтерв'ю́, Брюсе́ль** і т. д.; так само пишемо російські, білоруські та польські імена власні

теж без апострофа: **Пéнза, Ветлýґа, Вязéмський, Пяст, Бядуля;** але — **п'éса, п'єдестáль, П'єр, Б'éрнст'єрне Б'éрнсон.**

5. НАГОЛОС.

Знак наголосу кладемо деколи на деяких словах, щоб відрізнити їх значення:

мукá (бóрошно), **мýка** (біль), **кни́жки** (род. однини), **книжкú** (наз. мн.), **пізнаю́** (тепер), **пізнáю** (колись); **знаю, щó він думає** (**що** — займенник); **знаю, що він думає добре** (**що** — сполучник) і т. п.

II. ПРАВОПИС ОСНОВНИХ ГОЛОСІВОК.

6. **Букви і — и**

Букву **і** пишемо:

1. на початку слова і у сприросткованих словах, коли не вимовляємо **йі:**

íнший, íноді, íнколи, íскра, індúк, ім'я́, íстик, íспит, íстина, істóта, Івáн, Ірод, ідý, існувáти, íгрище, іржá; проіснувáти, переінáкшити, поінформувáти;

2. на місці давнього **ѣ** в наголошених і ненаголошених, відкритих і закритих складах: **дíвка, дівчáта, міх, мішóк, бíдний, бідá, біжúть, тíло, дíло, сíно, лíто, ліс, сніг, прибíг;**

3. на місці корінних **о, е** в закритих складах, тобто таких, що кінчаються приголосівкою (у відкритих складах такі **о, е** залишаються):

кінь — коня́, віл — волá, ніс — нóса, дім — дóму, рік — рóку, стіл — столá, біль — бóлю, ніч — нóчі, лій — лóю, гість — гóстя, сік — сóку, рáдістю — рáдости, він — вонá, сíллю — сóли, вівця́ — овéць, óсінь — óсени, кáмінь — кáменя, лéбідь — лéбедя, ячмíнь — ячмéню, стýпінь — стýпеня, кóрінь — кóреня, курíнь — куреня́, занíс — занеслá, допíк — допеклá;

З а в в а г а. Звук **і** з **о** не пом'якшує в літературній мові попередньої передньоязикової приголосівки (**т, д,**

с, з, ц, л, н), зате **і** з **е** та з **ѣ** (див. під 2) м'якшить постійно ці приголосівки, одначе цього пом'якшення не зазначуємо в письмі. Отже, пишемо однаково: **ніс** — носа і **ніс** — нести, **сіль** — соли, **сіл** — село, **сіла** — **сісти** і т. д.

4. Таке правильне чергування **і** — **о**, **і** (**ї**) — **е** (**є**) виступає також у закритих і відкритих складах присвійних прикметникових наростків **-ів (-їв), -ова, -ове, -ева (-єва), -еве (-єве),** напр.: **бра́тів** капелю́х, **бра́това** кни́жка, **бра́тове** письмо́, **ковалі́в** син, **ковале́ва** дочка́, **ковале́ве** по́ле... та аналогічно в прізвищах і в географічних назвах:

Ковалі́в — **Ковале́ва**, **Петрі́в** — **Петро́ва**, **Єфре́мів** — **Єфре́мова**, **Львів** — **Льво́ва**, **Кра́ків** — **Кра́кова**, **Василі́в** — **Василе́ва**, **Василькі́в** — **Васильќова**, **Андрі́їв** — **Андрі́єва**, **Кравці́в** — **Кравце́ва**, **Фе́дів** — **Фе́дева**, **Палі́їв** — **Палі́єва**, **Ки́їв** — **Ки́єва**, **Ка́нів** — **Ка́нева** і ін.

5. Не переходять **о, е** в закритих складах в **і** в таких випадках:

а) коли вони випадні:

сон (сну), пісо́к (піску́), сніжо́к (сніжку́), книжо́к (кни́жка), ві́кон (вікно́), день (дня), хло́пець (хло́пця);

б) у групах **-ор-, -ов-, -ер-** між приголосівками, напр.,:

горб — горба́, торг — то́ргу, хорт — хорта́, вовк — во́вка, шовк — шо́вку, смерть — сме́рти й ін.

в) у групах **-оро-, -оло-, -ере, -еле-:**

горо́х, моро́з, го́род, горо́д, во́рог, со́ром, поворо́т, по́дорож, го́лод, хо́лод, жо́лоб, около́т, во́лос, поло́н, бе́рег, ве́ред, пере́д, посере́дній, че́рез, се́лезень, селе́дець і т. ін.

Винятки: **порі́г, оборі́г, смо́рід, морі́г.**

г) в запозиках з інших мов, напр., із церковнослов'янської: **зако́н, Бог, наро́д** (але **на́рід**), **Оле́г, вод, шоло́м, пото́п**, з російської: **погро́м, заво́д**; з польської мови: **словни́к, істо́т;** з неслов'янських мов: **том, агро-**

нóм, студéнт, президéнт, кордóн, телефóн, áвтор, дирéктор, дóктор... та в деяких окремих новотворах, як **ділóвод, основни́й, займéнник** тощо, зокрема часто ненаголошене **е** в іменниках на **-ення:**

збільшення, змéншення, завéршення, поя́снення, відрóдження, віднóвлення, знáчення, врáження (але під наголосом -іння: **носіння, ходіння, плетіння, значіння, вражіння);**

6. зате буває **і** в відкритих складах і навіть у групах **-оло-, -оро-, -ере-:**

а) підо впливом таких правильних форм, як **візкá, візкóм, візки́..., кілкá, кілкáм...** повстали форми:

візóк, кілóк, стіжóк, дзвінóк, ріжóк, сніпóк, містóк, дорібок, заробіток, при́пічок, зáпічок, камінéць, кремінéць, двірéць, ремінéць, корінéць, кінéць, гребінéць, стілéць, червінéць, покрівéць, ніготь, лікоть, кіготь, а далі й **кілóчок, гвіздóчок** і т. ін., хоч побіч слів з **і** маємо також форми з **о: гонéць — гінця́, боéць — бійця́, корéць — кірця, творéць — творця́, чудотвóрець — чудотвóрця, отéць — отця́** й **вітця́;** попри наросток **-óвець** (з наголошенням **ó**), напр., **урядóвець, службóвець, народóвець** і ін. уживаються форми з **-івець (-ївець): ки́ївець, чернігівець, кáнівець, фахівéць, сирівéць...;**

б) на зразок таких форм, як **ніжка, ніжки,** виникли й форми з **і** в родовику множини, напр., **ніжóк, гірóк, жінóк** і ін., а далі й такі, як **ніженька, гіронька, гірочка, перепілочка...** також **писарівен (писарівна), королівен, бондарівен...;**

в) підо впливом таких форм, як напр., **гірка, гіронька, слів, слівцé,** виникли й утворилися форми з **і,** замість другого **о, е** в групах **-оло-, -оро-, -ере-,** напр.:

дорíг — дорíжка, — дорíжечка; борíд, — борíдка, — борíдонька; сторíн, борíн, корíв, голíв, болíт, долíт, черíд, ворíт, ворíтця, ворíтечка, а також: **запорíжець — запорíжця,** побіч частіших **запорóжець — запорóжця.** Але заєдно: **колóд, [колóдка, колóдочка], сорóк, огорóж, корóн, долóнь, нагорóд, оснóв, будóв, потрéб, проб;**

г) підо впливом таких форм, як **підніжжя, перенісся**, виникли й такі форми, як:

роздоріжжя, бездоріжжя, підборіддя, Запоріжжя, (побіч правильного і частішого **Запоро́жжя**), але: **побере́жжя, надбере́жжя, Лівобере́жжя, Правобере́жжя, вороття́;**

ґ) підо впливом таких форм, як **переміг, приніс**, з'явилися такі форми: **ви́волік** (але ви́волокла, ви́волокти), **зберіг** (але зберегти́); та коли форма дієслова в минул. часі кінчається на **в**, то **о** в такій групі не переходить на **і**, напр., **боро́в, попоро́в, поло́в, моло́в;**

д) у літературній мові появляється **і** у сприростковаих словах: **прі́звище, прі́рва** (з про-), **візьму́, відібра́ти, відісла́ти, відійма́ти** (з відо-), **пі́мста** й **по́мста;**

е) аналогічно до українських слів появляється чергування **о, е,** — **і** в запозиках, напр.: **ко́лір — ко́льору, папі́р — папе́ру, ґніт — ґно́ту**, і в таких українських словах, де **і** корінне: **річ — ре́чі, ведмі́дь — ведме́дя;**

7. а) **і** появляється в закінченнях м'якої групи прикметників, зокрема в прикметників на **-шній, -жній** (ненаголошених):

ве́рхній, вечі́рній, всесві́тній, жи́тній, за́дній, пі́зній, ку́тній, лі́тній, ма́терній, нові́тній, осі́нній, пере́дній, прису́тній, само́тній (але **самітни́й**), **си́ній, кра́йній, да́вній, ра́нній, торі́шній, навко́лишній, дома́шній, вчора́шній, коли́шній, за́втрашній, туте́шній, долі́шній, спра́вжній, худо́жній, бли́жній, поздо́вжній, (по)дру́жній, поро́жній, му́жній, подоро́жній, бра́тній, велико́дній, довголі́тній, незабу́тній, майбу́тній, могу́тній, оста́нній, (по)сере́дній, пу́тній, сторо́нній, ха́тній** і т. ін.;

б) в числівнику **тре́тій;**

8. в родовику однини жіночих іменників, що в називнику однини кінчаються тільки одною приголосівкою, напр.:

ніч — но́чі, піч — пе́чі, тінь — ті́ні, сіть — сі́ті, по́дорож — по́дорожі;

Винятки: **любо́в — любо́ви, кров — кро́ви, сіль — со́ли, о́сінь — о́сени, Русь — Ру́си.**

9. в давальнику та місцевику однини і в називнику (та знахіднику) множини всіх жіночих іменників, що кінчаються в називнику однини на одну або дві приголосівки: **тіні, но́чі, ре́чі, ві́сті, по́вісті, чве́рті;**

10. в закінченні давальника однини чоловічих іменників на **-ові: бра́тові, си́нові, коне́ві;**

11. в давальнику однини іменників жіночого та середнього роду:

ла́вка — ла́вці, земля́ — землі́, ро́жа — ро́жі, дівча́ — дівча́ті, княжа́ — княжа́ті, теля́ — теля́ті, лоша́ — лоша́ті, ім'я́ — і́мені;

але давальник однини іменників на **-я** з подвоєною приголосівкою кінчається завжди тільки на **-ю** (а не -і): **життю́, насі́нню, навча́нню, зі́ллю;**

12. в місцевику однини іменників чоловічого, жіночого й середнього роду:

в чоловіці, в лу́зі, на коні́, в ла́вці, на землі́, в по́вісті, на печі́, в по́лі, на не́бі, на со́нці, в житті́, в теля́ті, в лоша́ті.

7. **Буква и.**

1. Українське **и** — це новий звук, що склався з двох звуків, а саме: з заднього **ы** (пор. поль. **y**, білор. і рос. **ы**) та переднього **і**, пор. українське **син** (поль. **syn**, білор. і рос. **сын**), **дим** (поль. **dym**, білор. і рос. **дым**) — і **носи́ти, ходи́ти** (поль. **chodzić, nosić**, білор. **хадзіць, насіць**, рос. **ходить, носить**), **роди́на** (поль. **rodzina**, білор. **радзіна**, рос. **родина**); вимовляється українське **и** посередині між **і** та **е** (див. таблиця голосівок, стор. 7), тим то в поодиноких говорах ці звуки, з різних причин, змішуються один із одним, як змішуються в деяких випадках у деяких говорах **и** з **і**. В літературній мові треба докладно відрізняти **и** від **е** та **и** від **і** та все треба дивитися на походження слова

а) В північно-західній (говірковій) вимові після задньоязикових приголосівок **к, х (г)** змішується **и** з **і**,

але в літературній мові треба докладно відрізняти **і** та **и** в письмі й вимові за походженням слова:

кінь (коня́) — кинь (ки́нути); кіт — кит, кішка (кітка) — ки́шка; такі книжки́, хіба́ — хи́ба; хи́хіт (хи́хоту), сухі — верхи́, пастухи́, му́хи;

б) на початку слів завжди треба писати **і**, хоч у вимові чути **и** (див. §. 6, 1):

інший, іноді, інколи, Ірод, істина, іній, інди́к, істик і т. ін.

Крім того, **и** пишемо:

2. у сполуках **ри, ли** між приголосівками в постійно відкритих складах:

чорнобри́вий, дри́ґати, дрижа́ти, гри́мати, гримі́ти, крини́ця, криши́ти, стрива́ти = пождати, але **стріва́ти** = зустріча́ти, **трива́ти, тривóжитися, тривóга, крива́вий, глита́ти, блища́ти, бли́скавка, блиску́чий, христи́ти, хрище́ний, бриніти** (але **бре́нькати).**

Але пишемо:

кров (крóви), кріївця, хребе́т, брова́, хрест (хрести́), хре́сний, перехре́щувати (сходитися), **перехре́сний, Хреща́тик, хрестови́й, хрестома́тія, хрестонóсець, хре́щик.**

3. а) завсіди в наголошеному прикметниковому закінченні **-ни́й:**

нічни́й, значни́й, чарівни́й, чудни́й, самітни́й, сполучни́й, забутни́й (але — **забу́тній**), **статни́й;**

б) часто в ненаголошеному прикметниковому закінченні після приголосівки в таких словах, як напр.:

відповідний, приро́дний, насту́пний, прида́тний, рідний, лю́дний, безла́дний, пара́дний, безробітний, вічний, довічний, предвічний, поети́чний, попере́чний, семирічний, тогобічний, господа́рний, літерату́рний, майсте́рний, нагірний, уда́рний, норма́льний, спільний, ди́вний, північний, півде́нний, щоде́нний, вірний, вели́чний і ін.

Деякі прикметники виявляють хитання, напр.: **східний — східній, за́хідний — за́хідній, наро́дний — наро́дній**, але пишемо все: **східний, за́хідний, наро́дний.**

В сумнівних випадках рішає словник.

4. в родовику однини жіночих іменників, що в називнику однини кінчаються двома приголосівками: **вість — вісти, повість — повісти, смерть — смерти, радість — радости, старість — старости, гордість — гордости** і ін.

Заввага: Про родовик однини: **любови, крови, соли, осени, Руси** була згадка в § 6, 8.

5. в родовику однини середніх іменників із приголосівковим пнем: **ім'я — імени, кача — качати;**

6. у наростках іменників на **-иння: жабуриння, гарбузиння, баговиння, картоплиння;**

7. у слові: **чотири.**

8. Про **и** в чужих словах див. §. 22, 1.

8. Букви е — и.

1. Ненаголошене **е** в українській мові звичайно невиразне, наближується до звука **и** так, що у звичайній вимові звучать більш-менш однаково такі слова, як напр.:

греби (гребти) і гриби (гриб), мели (молоти) і **мили** (**мили**ти), креши (кресати) і криши (криши́ти), мене і **мине** (**мину**ти), виселяти і висиляти, кленок і **клинок** і т. ін.

В літературній вимові цих звуків сплутувати не можна, а щоб знати, як вимовляти і писати цей невиразний звук **(е** чи **и),** треба змінити слово так, щоб сумнівний звук був під наголосом:

мене, мені — до мене; село, в селі — села; земля — землі; великий — велич; несу — несений; тихенько — тихо; криве — криво; живе — жити і т. ін.

2. Подібно, як **е** з **и**, змішується у звичайній вимові також ненаголошене **є** з **ї**, одначе пишемо за походженням слова **є:**

маєш, купуєш, маємо, купуємо, з Києва, в **Києві** (хоч часто вимовляють: маїш, купуїмо, в Київі і т. д.).

3. Букву **е** пишемо:

а) у приростках **пере-, перед-** і **пре-**, напр.: **переривáти, переливáти, перебирáти, передбачáти, передде́нь, перелíг, презúрство;**

б) у групах **-ере-, -еле-: бéрег, бéрест, сéред, сéлезень;**

в) у наростках **-есеньк-, -еньк-. -енк-, -ечк-, -еро, -тель, -ен-,** напр.:

тихéсенький, близéнький, рýченька, тепéречки, тýтечки, тáмечки, шéстеро, учúтель, крýчений.

В окремих сумнівних випадках, як напр.: **левáда, лемíш, кишéня, пирíг,** треба заглянути до словника.

г) коли **е** при відміні слів випадає: **бéрезень** (бéрезня), **вíтер** (вітру), **мíтел** (мітлá).

4. Крім того, **е** пишемо в закінченні **-ей** родовика множини:

а) всіх іменників жіночого роду, закінчених на приголосівку: **вістéй, кóстей, ночéй, печéй, речéй;**

б) кількох інших іменників жіночого, чоловічого й середнього роду, як напр.:

свинéй, мишéй, вошéй, статтéй, кóней, гостéй, грóшей, очéй, плечéй (і пліч), **ушéй** (і вух), та

в) деяких іменників, що їх уживаємо тільки у множині: **грудéй, людéй, дітéй, гусéй, дверéй, санéй.**

Букви о — у. 9.

1. Ненаголошене **о** зближається у вимові до **у**. Тому ці звуки, особливо перед складами з **у** та **і**, часто змішуються, але пишемо згідно з походженням (етимологією) слова:

кожýх, бо **кóжа**, **розýміє**, бо **рóзум**, **ходíм**, бо **хóдить**, **голýбка**, бо **гóлуб**.

В непевних випадках треба заглянути до словника, напр., треба писати:

будя́к, **пáрубок**, **мáчуха**, **я́блуко**, **я́блуня**...

2. Наросток **-ова-** зберігається в українській мові лише тоді, коли наголос падає на **о**, а саме:

а) постійно в дієприкметнику минулого часу, **-óваний**, напр.:

дарóваний, купóваний, плянóваний, мальóваний, завойóваний, редаґóваний, схвильóваний, друкóваний.

Якщо наголос не падає на **о** наростка **-ова-**, лише на інший склад, тоді пишемо наросток **-ува-**:

сúлуваний видýмуваний, вихóвуваний, напóюваний, виговóрюваний, перемальóвуваний, вúдрукуваний і ін.;

б) у віддієслівних іменниках на **-óвання** (з наголосом дієприкметника); українська літературна мова вживає таких форм тільки для означення наслідку дії або матеріялу; тим то форми **будувáння — будóвання, мурувáння — мурóвання...** не однозначні.

Будувáння означає процес, роботу, а **будóвання** — вислід дії „будувáння", щось збудóване, будівлю (зв'язок із дієприкметником „будóваний")

Мурувáння — процес, робота; **мурóвання** — щось змурóване, мури (наслідок роботи)

Малювáння — дія, праця, **мальóвання** — малюнок і т. п.

3. Зате пишемо завжди і говоримо **-ува-**:

а) в дієйменниках:

панувáти, дарувáти, купувáти, торгувáти, будувáти, чергувáти, друкувáти, годувáти, лікувáти, плянувáти, контувáти, малювáти, хвилювáти, полювáти, горювáти, воювáти, вихóвувати, вигодóвувати, перемальóвувати, завойóвувати; також у пнях: **кувáти** (хоч **ковáль**), **плювáти**, але: **ховáти, уповáти;**

б) у віддієслівних іменниках на **-ування:**

панувáння, дарувáння, чергувáння, будувáння, лікувáння, плянувáння, контувáння, малювáння, полювáння, горювáння, воювáння, вихóвування, вигодóвування, перемальóвування, завойóвування, кувáння, плювáння, але — **ховáння, уповáння;**

в) в таких прикметниках та іменниках, як:

сивувáтий, сивувáтість; піскувáтий, винувáтий, забýдькуватий, забýдькуватість; придýркуватий, глеювáтий і т. д.

Букви о — е. **10.**

По приголосівках **ч, ж, ш, щ, дж, й** звук **е** переходить на **о**; це діється особливо тоді, коли наступний склад твердий, тобто має голосівку **а, о, у** та **и** (з **ы**, пор. §. 7), або коли наступний склад починається твердою приголосівкою:

чоловік, чоло́, вчо́ра, ве́чора, вечори́, чоти́ри, чо́рний, чота́; жона́, жона́тий, жорсто́кий; пшоно́, шо́стий; щока́; бджола́, гайо́к.

Зате перед м'яким складом, тобто перед складом, що має голосівку **е, і, и** (з давнього **і**, пор §. 7, ст. 14), та на кінці слова **е** зберігаємо у вимові й на письмі:

вече́ря, чепі́га, черне́ць, четве́ртий, четве́р, жени́ти, жени́х, ся́жень, жене́ш, ше́стеро, шести́, пшени́ця, щети́на, окра́єць.

Але підо впливом різних аналогій бувають і винятки від цього правила. Так, напр., завсіди говоримо й пишемо **е:**

а) в дієприкметниках: **кру́чений, пе́чений, озбро́єний** і ін. (аналогічно до таких форм, як **ухва́лений...**);

б) в іменниках: **більшости, більшості, свіжости, пеку́чости...** (аналогічно до **ра́дости...**); на **щоці** (бо — щока́), на **чолі** (бо — чоло́) і т. д.;

в) у прикметниках на **-е́вий** (під наголосом): **грошевий, рожевий, боєвий...**, але **грошови́й, бойови́й;**

г) в наростках **-ечок, -ечка, -ечко:** міше́чок, кни́жечка, місте́чко;

ґ) в дієсловах: **че́шу** (бо — че́шеш), **жену́** (жене́ш) і т. д., але **вечорі́ти** (ве́чора), **чорні́ти** (чо́рний);

д) у словах: **черга́, кочерга́, черво́ний, черка́ти, шепоті́ти, щеза́ти, ще́дрий** і ін.

Букви о — а. **11.**

В деяких словах, особливо перед постійно наголошеним **а**, пишемо в попереднім складі **а**, замість **о:**

бага́тий, бага́то, бага́цько, бага́ч, багаті́ти, бага́тство, багати́р, гаря́чий, гаря́чка (пор. горі́ти), **хазя́їн, кача́н,**

гара́зд, халя́ва, кажа́н, чаба́н, ганча́р, палама́р, шарава́ри, шкарал́у́па, шкарал́у́ща.

12. Чергування у — в, і — й.

1. На початку слова часто чергуються **у — в:** ненаголошене **у** може переходити у **в**, а **в** перед приголосівкою в **у:**

учи́тель — вчи́тель, убива́ти — вбива́ти, уживати — вживати, вдова́ — удова́, учо́ра — вчора, ввесь — уве́сь...

На початку речення слова з таким **у — в** можна писати з **в** і з **у: Вчора** й **Учора**... В середині речення такі слова звичайно вживають з **у**, коли попереднє слово кінчається приголосівкою, і з **в**, коли попереднє слово кінчається голосівкою, напр.: наш **учи́тель**, на́ша **вчи́телька**, він **у** лі́сі, вона́ **в** лі́сі, з **убо́гої** ха́ти, до **вбо́гої** ха́ти і т. ін.

Це правило не обов'язує, коли між такими словами є розділовий знак або павзи, а також у віршах.

В деяких словах, зокрема в чужих словах, початкове **у** або **в** ніколи не змінюється:

уста́, устано́ва, ухва́ла, уча́сник, упра́ва, університе́т, Ура́л, Уго́рщина, уто́пія...; вла́да, впра́ва, вплив, вда́ча, вра́ження, вступ і т. д.

Також не зміняється **у** на **в** у словах: **Україна, український.**

2. В тих самих умовах у деяких словах може чергуватися також початкове ненаголошене **і** з **й: Іван — на Йва́на, іду́ — не йди́, він і я — вона́ й він, брат іде́ — сестра́ йде...**

Таке чергування **і — й** буває тільки при тісній, суцільній вимові слів.

3. Не змінюється **і** на **й:**

а) на початку речення і в наголовках: **Ідуть діти до школи. Іван читає гарну книжку „Природа і люди"**;

б) при протиставленні: Батьки **і** діти;

в) коли наступне слово починається йотованою голосівкою або кількома приголосівками: З людьми **і** я прийшов. Губи **і** язик. Вона **і** я. Він злякався **і** стрибнув через тин;

г) по комі або перед комою, після павзи, коли у вимові **і** зв'язується **не** з попереднім, а з наступним словом: **І** день іде, **і** ніч іде, **і**, голову схопивши в руки, дивуєшся, чому не **й**де апостол правди **і** науки?

III. ПРАВОПИС ПРИГОЛОСІВОК.

ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСІВОК 13.

Подвоєні приголосівки пишемо в таких випадках:

1. на місці колишніх неподвоєних, коли за ними був **ь** + йотована голосівка (іще старше **-іє, -ія, -ію**):

життя́ (стар. житье, житіє), безла́**ддя**, галу́**ззя**, роздорі**жжя**, збі**жжя**, Поді**лля**, зі**лля**, насі**ння**, зна́**ння**, воло́**сся**, обли́**ччя**, Підля́**шшя**; суддя́ (стар. судія), Ілля́ (стар. Ілія), рілля́, стаття́, бра́**ття**; мі**ддю**, ма́**ззю**, сі**ллю**, ті**нню**, по́**статтю**, ві**ссю**, ні**ччю**, ро́зкі**шшю**, мі**ццю**; **лля́ти**, **ллю**, **лле**, нал**лю́**, нал**ля́в**; спросо́**ння**, навма**ння́**, зра́**ння** (але — зра́на) і т. ін.

Не буває подвоєння в цих випадках, якщо поряд є друга приголосівка: ли́стя, ща́стя, у ща́сті, пересе́рдя, ста́рі**стю**, че́**стю**, ше́**рстю**, жо́**вчю**; крім того, зовсім не подвоюються в цих випадках губні **(п, б, в, м)** і **р:** стру**п**'я, безхлі**б**'я, здоро́**в**'я, кро́**в**'ю, пі**р**'я, ма́ті**р**'ю;

2. коли збігаються однакові приголосівки приростка й кореня або кореня й закінчення:

відда́ти, **обби́ти**, за**вв**и́шки, **зза́ду**, за**вва́жити**, роз**зброї́ти**, роз**зя́вити**, ні**сся**, тря́**сся**;

3. у словах із наростком **-ний**, **-ній**, **-ник**, **-ниця**, якщо корінь слова кінчиться на **-н:**

сон — со́**нний**, ра́**нній**, осі**нній**, безви́**нний**, безви́**нність**, годи́**нник**, ви́**нниця**, башта́**нник**, письме́**нний**, письме́**нник**, старови́**нний** і т. ін.;

4. у наростку **-е́нний** для збільшених прикметників: здорове́**нний**, страше́**нний**, числе́**нний**, силе́**нний**, ста-

ре́нний і т. ін.; аналогічно до них і в деяких прикметниках — на **-е́нний** та **-а́нний**, що походять із дієприкметників та вказують на можливість чи неможливість виконати дію, при чому наголос падає завжди на **-е** і **-а:**

незліче́нний (= той, що його не можна злічити, пор. незлі́чений = той, що його не злічили), нескінче́нний, незміре́нний, непримире́нний, невблага́нний, несказа́нний, незрівня́нний, спасе́нний...

Зате в самих дієприкметниках пишеться завжди тільки одно **н: зро́блений, спе́чений, зва́рений, поо́раний, ска́заний...**

Отже, треба відрізняти такі словотвори, як:

неприпи́нний — неприпи́нений, заборо́нний — заборо́нений, змі́нний — змі́нений, охоро́нний — охоро́нений, причи́нний — причи́нений, несказа́нний — неска́заний, неоціне́нний — неоці́нений, незрівня́нний — незрі́вняний;

5. в окремих словах, як:

Га́нна, **сса́ти** (ви́ссати), **ввесь**, **овва́**, **ва́нна**, **па́нна**, **ма́нна**, **бру́тто**, **не́тто**, **оса́нна**, **ра́вві** та звичайно в чужих власних назвах: **Ші́ллер**, **Ні́цца**, **Андо́рра** (але — андо́рський), **Е́дда**, **Ме́кка**, **Ді́ккенс**, **Маро́кко** (**марокка́нець**), **Алла́х**, **Та́ссо**, **Ганно́вер**, **Це́ппелін**, **Ше́ффілд** і т. ін.

З а в в а г а: Подвоєні на письмі приголосівки вимовляється як один (суцільний) з д о в ж е н и й звук (а **не** як два окремі звуки).

14. М'ЯКШЕННЯ ПРИГОЛОСІВОК.

В українській мові м'якшаться такі приголосівки: **д, з, л, н, р, с, т, ц, дз.** М'якшення зазначуємо на письмі знаком **ь** у таких випадках:

1. в кінці слова: **мі́дь**, **ле́бідь**, **кінь** **жаль**, **паль**, **мазь**, **біль**, **сіль**, **зять**, **тінь**, **Іва́сь**, **Васи́ль**, **па́лець**, **стріле́ць**, **кіне́ць**, **лиси́ць**, **робітни́ць**...;

2. в кінці складу перед твердою приголосівкою: ба́**тько**, дя́**дько**, пи**сьмо́**, бли́**зько**...;

3. після пом'якшеної приголосівки перед **о**: **дьо́**готь, бадь**о́**рий, п'ять**о́**х, **сьо́**мий, **льо**х, **ньо́**го, тр**ьо**х, чоти**рьо́**х, в**сьо**го́...;

4. після **л** перед іншими приголосівками (тільки не між двома **л**) майже в усіх українських словах, з винятком групи **лк, лч:**

ме́**льник**, неві́**льник**, паль**ни́к**, пра́**льня**, сіль**ськи́й**, кова́**льський**, учи́**тельство**, ві́**льний**, зага́**льний**, пи́**льно**, щі́**льно**, відповіда́**льний**, іде́**альний** і т. ін., (але — зі́**лля**, вдові́**лля**; горі́**лка** — горі́**лча**́ний, спі́**лка** — спі́**лча**́нський, Ната́**лка** — Ната́**лчин**, риба́**лка** — риба́**лчик**, риба́**лчин**, риба́**лчити**, риба́**лче**нко, га́**лка** — гал**ченя́**..., але па́**льчик**, стрі́**льчик**);

5. в наростках **-енько, -енька, -онько, -онька, -енький, -есенький, -ісінький, -юсінький:**

козаче́**нько**, ру́**ченька**, рі́**ченька**, голу́**бонька**, сирі́**тонька**, дрібне́**нький**, дрібне́**сенький**, дрібні́**сінький**, мале́**нький**, мале́**сенький** малю́**сінький**...; так само: близе́**нько**, дрібне́**нько**, тепе́**реньки**, та́**меньки**, ту́**теньки** і ін.

6. в наростках прикметників **-ський, -цький, -зький** (і так само в прислівниках) :

укра́**їнський**, грома́**дський**, мор**ськи́й**, коза́**цький**, купе́**цький**, запоро́**зький**, ву**зьки́й** (ву́**зько**);

але в таких прикметниках (і прислівниках) не пишеться **ь** у закінченнях **-ский, -зкий**:

пло́**ский**, пор**ски́й**, жа**ски́й** (жа́**ско**), ба**ски́й**, бо**язки́й**, рі**зки́й** (рі́**зко**), дер**зки́й**, в'я**зки́й**;

7. в наростку **-исько:**

хлопчи́**сько**, пси́**сько**, видо́**висько;**

8. в 3-ій особі одн. і мн. теперішнього часу:

хо́**дить**, ро́**бить**, **дасть**, но́**сить**, хо́**дять**, ро́**блять**, но́**сять**, бе́ру́**ть**, несу́**ть**, даду́**ть**...;

9. в наказовім способі дієслів:

прино́**сь**, се́**рдься**, тра́**тьте**, ки́**ньте**, кладі́**ть**, несі́**ть** і т. ін.

15. Не пишемо ніколи знака **ь**:

1. по губних **(п, б, в, м, ф)**, по шипучих **(ч, ж, ш, щ, дж)** і по **р**, на кінці слова або складу:

степ, го́луб, кров, піч, ніж, борщ, іде́ш, кобза́р, коса́р, Ха́рків, гірки́й;

2. поміж пом'якшеними приголосівками (крім **л**), коли по них стоїть **є, ю, я, і, ь**:

слід, світ, сміх, цвіт, святи́й, кість, честь, со́нця, віко́нця, кі́стю, молодця́, украї́нський (хоч треба вимовляти **сьлід, сьвіт, сьміх, цьвіт, кісьть** і т. д., правда, не так м'яко, як польське: świat, ślad, śmiech, kość);

і так само поміж подвоєними приголосівками:

життя́, безла́ддя, писа́ння, воло́сся, лля́ти, сі́ллю, Ілля́ і т. п.;

3. після **н** перед **ч, ж, ш, щ, ц** і перед наростком **-ство**, напр.:

кі́нчик, сміху́нчик, ганча́р, і́нший, ме́нший, со́нце, па́нщина, віко́нце, на со́нці, на кінці́, селя́нство, громадя́нство...;

4. у відміні, коли **ь** нема в початковій формі:

га́лка — га́лці, ба́лка — ба́лці, спі́лка — спі́лці, Ната́лка — Ната́лці, гу́ска — гу́сці, гру́дка — гру́дці, сторі́нка — сторі́нці.

Коли ж у початковій формі є **ь**, то пишемо його послідовно в цілій відміні:

пи**сьм**о́ — на пи**сьм**і́, ре́**дьк**а — ре́**дьц**і, до**ньк**а́ — до**ньц**і, Га́**льк**а — Га́**льц**і, рі́че**ньк**а — рі́че**ньц**і і т. д.;

5. перед наростком **-ченко, -чук, -чина** після приголосівок (окрім **л**):

ба́**тько** — безба́тченко, Па**нько**́ — Панче́нко, Панчу́к, Панчи́шин, Гри**нько**́ — Гринче́нко, Гринчу́к, Фе**дько**́ — Федче́нко, Федчу́к, Се**нько**́ — Сенче́нко, Сенчу́к, Сенчи́на, Мала́нка — Маланче́нко, Маланчу́к, але Га́лька — Гальче́нко, Гальчу́к і т. д.;

6. у наростках **-ално, -илно:**

пу́жално, де́ржално, мотови́лно, лопати́лно, граби́лно, ціпи́лно і т. ін.

ЗМІНИ ПРИГОЛОСІВОК ПРИ ЇХ ЗБІГУ. 16.

При зустрічі приголосівок у середині слова повстають різні зміни. Деякі з цих змін у вимові зазначуємо також і на письмі.

1. Перед **ч** змінюються у вимові й на письмі:

а) **г, з** переходить на **ж:**

вата́**г**а — вата́**ж**чин, дороги́й — доро́**ж**чий, бря́**з**кати — бря**ж**ча́ти, низьки́й — ни́**ж**чий;

б) **к, ц** — на **ч:**

коза́**к** — Коза́**ч**чина; ні́ме**ц**ь — Німе́**ч**чина; ту́ро**к**, туре́**ц**ький — Туре́**ч**чина; Хмельни́**ч**чина, кріпа́**ч**чина, але салда́**тч**ина (бо салда́т), бра́**тч**ик, ті́**тч**ин і т. д.;

в) **с, х** — на **ш — щ (ш + ч):**

лі**с**, лісо́к — лі**щ**и́на, ми́**с**ка — ми**щ**и́на, пісо́к — пі**щ**а́ний, ві**с**к — во**щ**а́ний — во**щ**и́на, Полі́**сс**я — полі**щ**у́к; во́ло**х** — Воло́**щ**ина...;

г) те саме у прізвищах від власних імен на **-сь, -сько** перед закінченням **-ченко, -чук:**

Іва́**сь** — Іва́**ш**ко, Іва**щ**е́нко, Іва**щ**у́к, Они́**сь**ко — Они**щ**е́нко, Они**щ**у́к і т. п.

У присвійних прикметниках таких змін нема:

Пара́ска — Пара́**с**чин, Ганну́**сь**ка — Ганну́**сь**чин...

2. Перед наростками **-ство -ський** деякі приголосівки змінюються, змінюючи й самі наростки, а саме:

а) **г, ґ, ж, з** + **-ство, -ський** зливаються в **-зтво, -зький:**

Пра́**г**а — пра́**з**ький, поро́**г**и — запоро́**з**ький, Ри́**ґ**а — ри́**з**ький, Га́мбур**ґ** — га́мбур**з**ький, Пари́**ж** — пари́**з**ький, кирги́**з** — кирги́**з**ький, Кавка́**з** — кавка́**з**ький, франц**у́з** — франц**у́з**ький, убо́**г**ий — убо́**з**тво...;

б) **к, ч, ць** + **-ство, -ський** зливаються в **-цтво, -цький:**

коза́**к** — коза́**ц**тво, коза́**ц**ький, Прилу́**к**а — прилу́**ц**ький, гре**к** — гре́**ц**ький, Городо́**к** — городо́**ц**ький, Ви́нники — ви́нни**ц**ький, тка**ч** — тка́**ц**тво, тка́**ц**ький, Га́ли**ч** — га́ли**ц**ький, Га́дяче — га́дя**ц**ький, Дрого́би**ч** — дрого́би**ц**ький, молоде́**ць** — молоде́**ц**тво, молоде́**ц**ький...;

в) **х, ш** + **-ство, -ський** зливаються в **-ство, -ський,** напр.:

чех — чéський, птах — птáство, вóлох — волóський, товáриш — товарúський, товарúство, наш — нáський, Підля́шшя — підля́ський..., але лях — ля́дський, Цю́ріх — цю́ріхський.

Інші приголосівки перед наростками **-ство, -ський** на письмі зберігаються:

багáтство, брáтство, студéнтство, студéнтський, інтеліґéнтський, лю́дський, городськúй, сусі́дський, швéдський, бáбський.

3. Приголосівкові групи **зд, ст** змінюються на **ждж, щ,** напр.:

ї́здити — ї́жджу, вúї́жджений, мастúти — мащу́, лестúти — лещу́...

4. У вищому ступені прикметників і прислівників корінне **з, ж, г** з наростком **-ший (-ша, -ше)** змінюються на **-жчий (-жча, -жче):** близькúй — блúжчий (-жча, -жче), низькúй — нúжчий, вузькúй — ву́жчий, ву́жче; ду́жий — ду́жчий, ду́жче; дорогúй — дорóжчий, дорóжче, але лéгкий — лéгший, лéгше, м'якúй — м'я́кший, м'я́кше...; корінне **с** + **-ший** (**-ша, -ше**) дають **-щий (-ща, -ще):** висóкий — вúщий, вúще, крáсний — крáщий, крáще...; усі інші приголосівки перед **-ший** зберігаємо в письмі: молодúй — молóдший, швидкúй — швúдший, корóткий — корóтший і т. д.

Те саме в дієсловах, утворених із вищого ступеня прикметників, та в віддієслівних іменниках:

ву́жчати, нúжчати, ду́жчати, кращáти, подорóжчати, підвúщення, але: м'я́кшати, багáтшати...

5. Перед **н** пишемо **ч,** коли воно походить із **к, ч, ц:**

вíчний (вік), безпéчний (безпéка), вдя́чний (дя́ка), зру́чний (рукá), наóчний (óко), Сагайдáчний (сагайдáк), помíчнúй, помíчнúк (пóміч), мíсячний (мíсяць), сóнячний (сóнце), сердéчний (сéрце), пшенúчний (пшенúця) тощо.

Але пишемо **ш** у таких словах, як:

рушни́к, рушни́ця, со́няшник, міро́шник, яе́шня, серде́шний (= бідола́шний) і т. д.

і також у всіх прислівникових прикметниках:

вра́нці — вра́нішній, торішній (торік), туте́шній, навко́лишній...

6. Приголосівки **ж, ч, ш, т** перед **ц** змінюються у вимові, але на письмі зберігаються:

запоро́жець — запоро́жці, кни́жка — у кни́жці, до́чка — до́чці, квітка — квітці, ю́шка — ю́шці...

7. Частка **ся** впливає в дієсловах на вимову попередніх **ж, ч, ш, щ, т,** одначе вони на письмі зберігаються, напр.:

ріж — ріжся (вимовл. різься), моро́чся (вимовл. моро́цься), руш — ру́шся (вимовл. русься), бере́ш — бере́шся (вимовл. бере́сься), спить — спи́ться (чуємо спи́цьця), пита́ється, беру́ться...

8. Приподібнень дзвінких і глухих приголосівок у письмі не передаємо і тому пишемо згідно з походженням слова:

про́сьба (хоч чуємо прозьба), молотьба́, волочба́, вели́кдень, о́тже, кни́жка, сте́жка, кла́дка, дя́дько, бли́зько, нігті, кігті, вогки́й і т. ін. Так і треба вимовляти, хоч у деяких зах.-українських говорах вимовляють кни́шка, сте́шка, кла́тка, дя́тько, бли́сько, ніхті, кіхті, вохки́й і т. п., але говоримо й пишемо: зітха́ти, натхну́ти (пор. ди́хати). В таких випадках орієнтуємося за походженням слова: кізка (бо коза́), ши́бка (бо ши́ба), сте́жка (бо сте́жити), а далі — за спорідненими словами або формами: близьки́й, бо — близе́нький, кігті, бо — кіготь, дя́дько, бо — дя́дина, кни́жка, бо — книжо́к і т. д.

ПРАВОПИС ПРИРОСТКІВ І ПРИЙМЕННИКІВ 17.

1. Приросток **з- (із-)** перед глухими приголосівками: **к, п, т, х, ф** змінюється у вимові і на письмі на **с-:**

сказа́ти, **с**ки́нути; **с**пита́ти, і**с**пит, **с**пиха́ти; **с**тули́ти, **с**ти́ха; **с**хо́дити, **с**хопи́ти; **с**формува́ти...;

перед усіма іншими глухими **з** не змінюється:

зсади́ти, зсу́нути, зсип, зча́ста, зчарува́ти, зшива́ти, зши́ток, зсіди́ти...

2. Приростки **без-, від-, над-, під-, об-, роз-** перед глухими приголосівками ніколи не змінюються на письмі:

безпу́тній, безко́стий, безтала́нний, безха́тній, безща́сний, ві́дти, відті́ля́, відсіля́, ві́дси, ві́дки, надси́лати, обса́да, о́бсяг, обхі́д, підко́ва, підси́лити, ро́зкіш, розкі́шний, розпу́ста, розтяга́ти, розхо́дитися, розчи́стити, розшматува́ти, ро́зцвіт...

3. Прийменники **з, без, від, над, під** і ін. **ніколи** не змінюються на письмі перед глухими приголосівками наступного слова:

з ха́ти, **з** по́ля, **з** тобо́ю, **без** те́бе, **від** то́го, **над** пото́ком, **під** село́м...

4. Складні прийменники пишемо вкупі: **по́за, по́між, по́над, посере́д, за́для** і т. ін., але коли першою частиною складного прийменника є **з (із)**, тоді його треба писати з розділкою: **з-за, із-за, з-перед, з-під, з-по́за, з-на, з-над, з-між, з-по́між, з-по́під, з-про́між, з-се́ред** і т. ін. (див. §. 48, 11).

18. СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСІВОК.

У деяких випадках скорочуємо приголосівкові групи:

1. У сполуках **ждн, здн, стн** випадають зубні **д, т:**

ти́жня (ти́ждень), **ко́жний; виїзни́й, пра́зник, борозна́; пісни́й** (піст), **че́сний, ка́посний, на́пасник, пропа́сниця, вла́сний, зві́сний, існува́ти, нещасний, пе́рсня** (пе́рстень), **перехре́сний, нена́висний, кори́сний, пе́рвісний, кількісний, я́кісний...**

Не випадає **т, д** у слові **шістна́дцять** і в чужих словах: **контра́стний, форпо́стний.**

2. В групі **стл** випадає **т:**

щасли́вий (ща́стя), **розісла́ти** (розстелю́), **зави́сливий, жа́лісливий**, але: **пестли́вий, кістля́вий...**

3. У сполуці **слн** видадає **л:**

ма́сло, масни́й, уми́сний, навми́сне.

4. У групах **зкн, скн** випадає **к: бли́снути** (блиск), **плю́снути, трі́снути, бри́знути.**

Групи **рг** у кінці слова не скорочуємо:

торг, борг, про́торг і т. ін., але **четве́р** (четверга́), **на́бір** (борг).

IV. СКЛАДНІ СЛОВА. 19.

Як писати складні слова, це залежить від того, до якої частини мови належить перше слово.

1. Коли перша частина складного слова прикметник, то сполучний звук є голосівка **о:**

сільськогосподарський, культурно-освітній, синьоокий, передньоязиковий, третьорядний, чужоземний, чужомовний і т ін., але божевільний, божевілля, божеволіти.

Сюди не відноситься вищий ступінь прислівника на **е:** вищена́званий, нижчепідпи́саний...

2. Коли першою частиною складного слова є іменник, то сполучним звуком буває **о** або **е:**

а) грошолю́б, душогу́б, кашова́р, віршома́з, мишоїд, мечоно́сець, тисячоліття й т. ін., але очеви́дний, очеви́дячки...;

б) після подвоєної приголосівки та **й** пишемо **е:**

життє́пис, життєзда́тний, краєви́д, краєзна́вство, воєво́да...;

в) по інших приголосівках у м'яких пнях іменників буває **е** (головно після **л, р, ц**) або **о,** напр.:

землемі́р, землетру́с, мореплáв, лицемі́р, працезда́тний і ін., але: конокра́д, козолу́п, свинопа́с, костогри́з, скоро́пис, богома́з і т. ін.

3. Числівники **оди́н, два** мають сполучний звук **о:**

одноде́нний, односкладо́вий, одноліток, двоно́гий, двоповерхо́вий, дво́звук, двоголо́вий і т. ін.

4. Числівники **три, чотири** й ті, що мають у родовому відмінку **и**, сполучуються звуком **и:**

тринїжок, три́зуб, три́зубець, трипілля, трику́тній, чотирискладо́вий, п'ятизло́тник, шестикри́лець, семилїток, п'ятнадцятилїтній, тридцятилїтній і т. п.

5. Коли першою частиною складного слова є **наказовий спосіб** дієслова або приросток **межи, між**, тоді сполучного звука немає, напр.:

пройди́світ, заверни́голова, верни́воля, переби́йніс, межирі́ччя, міжусо́биця; таксамо в словах: **зли́дні, каригі́дний** (= гідний кари), **пі́вніч, пі́вдень.**

6. Про розділку в складних словах див. §. 48.

20. V. ЧАСТИНИ МОВИ.

Для кращого перегляду подаємо важніші правописні закони, що торкаються відміни деяких частин мови та писання деяких невідмінних частин мови.

А. Іменники.

1. Чоловічі іменники:

а) давальник однини, див. §. 6, 10,

б) родовик множ. на **-ей,** §. 8, 4б

2) Середні іменники:

а) на **я** типу оповідання (подвоєння приголосних) §. 13, 1,

б) типу **ім'я, кача,** див. §. 7, 5 (родовик одн.), §. 6, 11, 12 (давальник і місцев. одн.),

в) родовик множ. на **-ей,** §. 8, 4б

3) Жіночі іменники на приголосівку:

а) родовик однини, див. §. 6, 8 (на одну приголосівку), §. 7, 4 (на дві приголосівки та на губну),

б) давальник, місцевик однини, називник множини, див. §. 6, 9, 12,

в) орудник однини, див. §. 13, 1,

г) родовик множини, див. §. 8, 4а.

4. Іменники без однини, родовик множ. §. 8, 4б.

Б. Прикметники.

1. Прикметники твердої групи на **-ний, -на, -не,** див. §. 7, 3а, б,

2. Прикметники м'якої групи на **-ній, -ня, -не,** див. §. 6, 7, а,

3. Прикметники на **-éнний, -áнний,** див. §. 13, 4,

4. Вищий ступінь прикметника, див. §. 16, 4.

В. Займенники.

Про форми **мене, мені, тебе,** див. §. 8, 1.

Г. Числівники.

1. Три, чотири, див. §§. 7, 7; 14, 3,

2. Про третій, див. §. 6, 7б,

3. Складні слова з числівниками:

а) з один, два, див. §. 19, 3,

б) з три, чотири, п'ять, шість і т. д., див. §. 19, 4,

4. Числівники від 11 пишемо з „**д**": одинáдцять, дванáдцять, тринáдцять..., двáдцять, трúдцять і т. д. і таксамо двадця́тий, тридця́тий...,

5. Про шістнадцять, див. §. 18, 1,

6. Пишемо: п'ятнáдцять, дев'ятнáдцять, але — **п'ятдеся́т**, шістдеся́т, дев'ятдеся́т, п'ятсóт, шістсóт, дев'ятсóт — і так само: дев'ятдеся́тий, дев'ятсóтий і т. д.,

7. Про міліóн, міліярд, див. §. 22, 2ґ,

8. Кажемо й пишемо: шóстий, сьóмий, але шестú, семú, і так само шестикýтній, семигрáнний.

Г. Дієслова.

1. Дієприкметник минулого часу **-óваний, -уваний,** віддієслівні іменники типу **-óвання, -увáння,** див. §. 9, 2а, б,

2. Дієприкметники **-ений, -аний,** див. §. 13, 4.

Д. Прислівники.

Див. VII писання разом і окремо, §. 46, 4.

Е. Прийменники.

Див. §. 17.

21. **VI. ПРАВОПИС ЧУЖИХ СЛІВ.**

При писанні чужомовних слів треба мати на увазі:

1. чи слово давно запозичене, засвоєне й зовсім зукраїнізоване,

2. чи воно перейняте з чужої мови недавно, через те не встигло ще зукраїнізуватися і зберігає більше або менше свою іншомовну вимову й форму.

У першому випадку правопис чужих слів основується на українських звукових законах, у другому то зберігаємо чужу вимову, то передаємо слово фонетикою його рідної мови, а то й своєрідним (звичайно) латинським письмом.

А. ГОЛОСІВКИ.

22. **Чуже і.**

Чужомовне **і** передаємо в українській мові нашим **и** або **і**.

1. Чуже **і** перетворив український звуковий закон на **и**:

а) після передньоязикових приголосівок **д, ж, з, р, с, т, ц, ч, ш** (так зв. д е в' я т к а) в середині загальних (не власних) назов, між іншим і в наростках **-ізм, -ік, -іка, -ікум, -іст, -ічний:**

дире́ктор, мето́**ди**ка, мето**ди́**ст, мето**ди́**чний, ме́**дик**, **меди́**чний, **креди́**т, **диспу́**та; **пасажи́**р, **жира́**фа, **режи́**м, **масажи́**ст; **транзи́**т, **візи́**та, **візита́**тор, **компози́**тор, **дезидера́**т, **позити́**вний, **фі́зи**ка; **трибу́**на, **корифе́**й, **істори́**чний, **трибуна́**л, **юри́**ст, **кри́**тика, **експериме́**нт, **карикату́**ра, **афори́**зм, **кри́**за, **доктри́**на, **горизо́**нт, **авторите́**т,

крите́рій, мериторі́чний; симво́л, систе́ма, синте́за, психо́за, університе́т, синта́кса, лексико́н, сиґна́л; тип, моти́в, арти́ст, романти́зм, романти́чний, сентиме́нт, анти́христ, стиль, стилі́стика, тира́н; принци́п, ци́фра, цита́та, цинамо́н, циклі́ст; речитати́в, чичеро́не; шифр, маши́на, ши́на, ши́хта, шика́ни, шибува́ти;

б) по тих самих приголосівках у чужих давніше запозичених і зукраїнізованих власних і географічних назвах:

Пари́ж, Аме́рика, А́фрика, Мадри́д, Ри́га, Сарди́нія, Брази́лія, Альжи́р, Тиро́ль, Атланти́да, Палести́на, Тиверія́да, Ти́бр, Касти́лія, Кори́нт, Сици́лія, Си́рія... і по інших приголосівках, як напр.: Вавило́н, Єги́пет, Лю́блин (див. 2в, виняток).

2. У всіх інших випадках чуже **і** зберігається, а саме:

а) послідовно на початку слова:

інтере́с, істо́рія, іде́я, інстру́кція, інститу́т, імпе́рія, іро́нія, Іта́лія, Ісля́ндія...;

б) постійно в кінці невідмінних слів:

попурі́, мерсі́, жюрі́, та́ксі, ефе́нді, гаракі́рі, колі́брі;

в) після приголосівок, що не входять у т. зв. дев'ятку: **б, в, г, ґ, к, л, м, н, п, ф, х,** між іншим і в наростках **-ізм, -ік, -іка, -ікум, -іст, -ічний:**

біле́т, кубі́чний; привіле́й, ювіле́й, візи́та, віртуо́з; гідравлі́чний, гідроте́хніка, гіпе́рболя; ґірля́нда; кіно́, кінґ, кіломе́тр; лі́мфа, пу́бліка, публі́чний (і публи́чний), респу́бліка, ніґілі́зм, лі́ґа; міт, економі́ст, акаде́мік, академі́чний, піраміда, семіна́р; те́хніка, техні́чний; е́пік, пістоле́т; філософі́чний, гра́фіка, графі́чний; хіні́на, хіру́рг, пси́хіка, архімандри́т, архітві́р, архі́в.

В и н я т о к творять тільки деякі давно запозичені (головно Церквою з грецької мови) і зовсім зукраїнізовані слова та власні назви, що в них, згідно з вимовою і письменною традицією, пишемо **и**:

епи́скоп, гимн, католи́к, еванге́лик, митрополи́т, ака́фист, схи́зма, Пили́п (Фили́п), Вавило́н, Дави́д, Єги́пет, Кири́ло, Яки́м, Кир, Ки́пр, ски́ти, Ки́прія́н, Ви́льно,

виленський, **Литва́**, **лито́**вський, **Никоди́м**, **Нико́н**, **Ни**кифо́р, Лю́блин, **Филемо́н**, Трохи́м ...;

г) у недавно запозичених чужих власних назвах (імена людей, прізвища, географічні назви) по всіх приголосівках, напр.:

Фрік, **Ді́льман**, **Ті́льман**, **Тіму́р**, **Ґрімм**, **Мацці́ні**, **Росси́ні**, **Дебюссі́**, **Ші́ллер**, **Чімаро́за**, **Жід**, **де-Нансі́**, **Мі́кель**, **Філі́ппо**, **Лісбо́на**, **Прісці́лла**, **Е́динбурґ**, **Тільзі́т**, **Ля́йпціґ**, **Шіка́ґо**, **Ва́шінґто́н**, **Брісто́л**, **Ґібральта́р**, **Бі́рмінґен**, **Вікто́р**, **Гімала́ї**, **Пе́кін**, **Берлі́н**, **Міта́ва**, **Вінні́пеґ**, **Ні́цца**, **Піренéї**, **Ме́хіко**, **Хі́ва**, **Ка́прі**, **Наґаса́кі**, **Гаї́ті**, **Бріндізі**, **Сансусі́**, **По́ті**, **Ціцеро́н** і ін.,

ґ) по всіх приголосівках перед голосівками і перед **й** чуже **іа** передаємо нашим **ія**, **іе** — **іє**, **іи** — **ію** (у загальних іменниках), але чуже **іо** — **іо**:

ко́пія, **діяле́кт**, **діяма́нт**, **презі́дія**, **Азія**, **опі́нія**, **акаде́мія**, **Марія**, **матеріял**, **істо́рія**, **еванге́лія**, **комі́сія**, **па́ртія**, **реда́кція**, **спеціяльний**, **психія́тр**, **маріяж**, **міліярд**, **аліянс**; **гігіє́на**, **гіє́на**, **діє́та**, **кліє́нт**, **Моліє́р**, **реліє́ф**, **Тардіє́**, **преміє́р**, **Тріє́ст**, **баріє́ра**, **куріє́р**, **каріє́ра**, **оріє́нт**; **тріюмф**, **тріюмвіра́т**, **ме́діюм**, **консилі́юм**, **діюрні́ст**, **акомпаніюва́ти**; **крите́рій**, **ра́дій**, **алюмі́ній**; **біогра́фія**, **аксіо́ма**, **ембріо́н**, **куріо́з**, **серіо́зний**, **геліотро́п**, **Онта́ріо**, **ра́діо**, **міліо́н**, **біліо́н**, **бібліоте́ка**, **медаліо́н**;

д) по голосівках у чужих словах пишемо, згідно з нашою вимовою, **ї** (не — **і**):

Енеї́да, **руї́на**, **архаї́зм**, **теї́на**, **кокаї́на**, **еґоїзм**, **альтруїзм**, **Ка́їн**, **наївний**..., але у сприросткованих словах пишемо **-і**: **преісто́рія**, **поінформува́ти**, **заінтересо́ваний**...

23. **Грецьке η (довге ē).**

Грецьке η передаємо в давно запозичених словах, згідно з традиційною українською вимовою, буквою **и** (не — **е**):

алилу́я, **кли́рик**, **клир**, **кли́рос**, **митрополи́т**, **митропо́лія**, **псалти́р**, **мине́я**, **ски́петр**, **ски́нія**, **Яри́на** (**Іри́на**), **Хи́ма**, **Мики́та**, **Митрофа́н**, **Минодо́ра** і ін.

Але на початку слова пишемо **і** (пор. §. 22, 2а): **Ісу́с**, **Ірод**.

У словах, що прийшли до нас пізніше з Заходу, грецьке η передаємо нашим **е**:

систе́ма, аритме́тика, бібліоте́ка, амне́стія, ете́р (не — ефі́р чи ефи́р), магне́т, хе́мія (не — хі́мія чи хи́мія), альхе́мія, орке́стра, крите́рій, Ате́ни (не — Афі́ни чи Афи́ни), Те́би (не — **Фі**ви чи **Фи**ви), метропо́лія (у значенні: ба́тьківщина) і т. ін.

Чуже е. 24.

Початкове чуже **е** передаємо нашим **е** або **є**, а саме:

а) нашим **е** в недавно запозичених словах, напр.:

епізо́д, **е**піде́мія, **е**́тика, есте́тика, **е**фе́кт, **е**́хо, **екс**перимéнт, **е**тногра́фія, **е**не́рґія, **е**коно́мія, **Е**ква́дор, **Е**спа́нія, **Е**вро́па, **е**вропе́йський, **Е**вфра́т; а також —

б) нашим **є** у словах давно запозичених і вже зукраїнізованих:

єванге́лія, **є**вре́й, **є**вхари́стія, **є**пи́скоп, **є**ре́й, **є**рети́к, **є**па́рхія, **є**ра́рхія, **є**хи́дний, **Є**ги́пет, **Є**ва, **Є**вге́н, **Є**вдо́кія.

Німецьке ö, французьке eu, англійське u. 25.

Німецьке **ö (oe)**, французьке **eu** та англійське **u** в закритому складі передаємо нашим **е**:

Ґе́те, Ке́рнер, Шенбру́н, Ґе́рінґ, Ґе́ббельс, Ке́ніґсберґ, Ре́нтґен, Бернс, ме́блі і ін.

Німецьке ü (ue), французьке u. 26.

Німецьку голосівку **ü** та французьку **u** передаємо українською буквою **ю**:

бюджéт, бюро́, бюрокра́т, дебю́т, дебюта́нт, сюжéт, бюлетéнь, резюмé, інтерв**ю́**, мен**ю́**, ню́анс, жюрі, Любе́ка, **Ю**тля́ндія, Жюль Верн, Бельв**ю́**, Мюссé, Гюґо́, Тарт**ю́**ф, Брюссéль, М**ю́**ллер, Н**ю́**рнберґ, М**ю́**нхен.

Одначе вимова такого **ю** ближча до **і** ніж до **у** (язик піднести до **і**, рот заокруглюємо як при **у**).

Б. ДВОЗВУКИ.

27. Німецьке та голяндське ei.

Німецький і голяндський двозвук **ei** передаємо нашим **ай** (після л — **яй**):

Ва́йнгебер, Ва́йнгольд, Га́йнріх, Райх, Швайца́рія, Райн, по́ртвайн; фан Вайк, фан Дайк, Кляйст, Ля́йпціґ, ляйтмоти́в, ляйтена́нт і т. д.

28. Дифтонг au, ou, англ. aw, ow.

Двозвуки **au, ou** (англ. **aw, ow**) передаємо:

1. нашим **ав** (по л — **яв**), **ов**, коли вони стоять перед приголосівкою, напр.:

авдито́рія, авдіє́нція, авто́граф, аргона́вт, бра́внінґ, равт, фа́вна, А́встрія, А́вґуст, Штравс, Гавф, Га́вптман, Фавст, Па́вльзен, Ра́йхенав, Шафга́взен, ґа́вляйтер; Бе́рнард Шов;

2. нашим **ау**, коли цей двозвук виступає перед голосівкою, напр.:

А́уе, А́уерсберґ, А́уерштедт, А́уерсвальд, Шопенга́уер, Ґе́бауер.

29. Дифтонг eu.

Двозвук **eu** передаємо:

а) нашим **ев** у словах грецького або латинського походження, напр.:

невра́льгія, неврасте́нія, неври́т, невро́за, невроло́гія, невтралізáція, невтра́льний, невтра́льність;

б) нашим **ой** у німецьких словах, напр.:

Ойленшпіґель (**Eulenspiegel**), **Но́йбурґ** (**Neuburg** an der Donau), Вінер-**Но́йштадт** (Wiener-**Neu**stadt), **До́йче А́льґемайне Ца́йтунґ**...

30. Французьке -eur, -aire.

Французькі наростки **-eur, -aire** в іменниках чоловічого роду передаємо звичайно нашим **-ер**, напр.:

ґувернéр, режисéр, акціонéр, монтéр, репортéр, лі-

ке́р, вояже́р, резоне́р і т. ін., але **дезерти́р, команди́р, кірасúр, бриґади́р.**

Старші запозики цього типу закінчуємо на **-ор, -ар** за латинською мовою, напр.:

до́ктор, дире́ктор, а́ктор, амбаса́дор, інстру́ктор, конду́ктор; секрета́р, місіона́р, нота́р.

Чужі еа, иа, оі, ое, ие та інші. 31.

1. Сполуки **еа, иа** передаємо звичайно в кінці відмінюваних слів нашим **-ея, -уя**, напр.:

іде́я, але́я, епопе́я, Псіхе́я, ста́туя, Ґе́нуя і ін.

Французьке **оі** віддаємо нашим **уа: Авуа́, Франсуа́, Делякруа́** (Delacroix), **Буальо́** (Boileau), **Лявуазіє́** (Lavoisier) і ін.

2. В інших випадках сполуки **еа, иа** (франц. **оі**), а також постійно **ао, оа, ае, ие, ое, ео, иu, uo** передаємо без зміни:

ідеа́льний, дуалі́зм, зуа́в, індивідуа́льний, вуа́ль, будуа́р, акцесуа́р, кака́о, каолі́н, боа́, коаліція, реа́кція, дуе́т, пое́т, ідеоло́гія, менуе́т, дуумвіра́т, віртуо́з і т. ін., але: **прое́кт, фаєто́н, гее́нна.**

В. ПРИГОЛОСІВКИ

Грецьке β 32.

Грецьку букву β передаємо нашим:

1. **в** у словах давно запозичених з Візантії, головно в хресних іменнях і в християнській термінології, напр.:

Варва́ра, Васи́ль, Вавило́н, Вифлеє́м, ва́рвар, симво́л і т. п.;

2. нашим **б** у словах, що прийшли пізніше до нас через школу та літературні впливи з Заходу: **бі́блія, база́льт, бази́ліка, аляба́стер, Ара́бія, Бакх, Те́би** і т. ін.

33. **Чуже h — g.**

Українська мова має гортанне **г** і задньоязикове **ґ** і відрізнює їх у таких чужих словах, як напр.: **Ґáґа, Гáмбурґ, Гéґель, Гюґó, ганґáр, гідáльґо** і ін.

1. **Ґ** це чужий звук в українській мовній системі, і вже здавен-давна була в нас дуже сильна, жива тенденція заступати цей звук у чужомовних словах звуком **г**; через те у старших запозиках збереглося **ґ** у небагатьох словах, а саме:

ґáнок, ґатýнок, ґáва, ґáвра, ґаздá, ґалаґáн, ґáндж(а), ґвалт, ґвинт, ґедзь, ґéдзкатися, ґешéфт, ґрáлі, ґирлúґа, джиґýн, дзúґа, дзúґлик, дзиґарí, ґніт, ґой, ґóнта (але: **козáк Гонта**), **ґрáти, ґринджóли, ґрис, ґрунт, ґудз, ґýдзик, ґýля, ґурґýля**; крім того: **ґéґати, ґерґотáти, дрúґати, ґéвал** (і **гéвал**).

У новіших запозиках, переважно з західноевропейських мов, чуже **g** передаємо, здебільша, теж нашим **ґ**:

маґістер, мáґель, альґéбра, ґанґрéна, аґітáтор, ориґінáл, ґвáрдія, інтеліґéнт, леґéнда, делеґáт, дириґéнт, лінґвíст, ґірлянда, колéґа, суґéстія, ґýма, реґулятор, мáґік, ґарáнтія, брáвнінґ, ґлядіятор, міґрáція, булдóґ, Ґéте, Ґéргард, ґóти, Ґýстав, Ґріґ, Ґéттінґен, Ґарóнна, Сенеґáль, Ґвінéя, Ґренáда, Шікáґо, Вáшінґтóн і ін.

2. У давніх запозиках і зукраїнізованих уже словах наше **г** виперло цілком чуже **g**. Це торкається передусім майже всіх слів, засвоєних, здебільша, з грецької мови (хресні ймення, християнська термінологія, деякі терміни духового життя) і деяких старших запозик з інших мов.

Приклади: **Áнглія, гáз, газéта, генерáл, гéній, гігієна, гімнáзія, грýпа, організáція, фігýра, трагéдія, грамáтика, грáмота, евангéлія, ігýмен, архістратúг, програма, Галилéя, Галатéя, штельвáга, бóрг, боргувáти** ітд.

3. Також у недавніх, часто вживаних запозиках із грецької мови, особливо в групах **-гео-, -лóг-, -гог-, -грам-, -граф-** із назвучним **г**, можна помітити загальну

тенденцію не тільки писати, але й вимовляти звук **г** (не **ґ**), тим то їх пишемо вже з **г**, напр.:

граф, гіпс, магази́н, ма́гіка, магне́т, геогра́фія, геоло́гія, генеало́гія, філоло́гія, психоло́гія, діягра́ма, кілогра́м, телегра́ма, гра́фіка, фотогра́фія, ортогра́фія, грамофо́н, педаго́г, ло́гіка і т. ін.

У сумнівних випадках треба заглянути до правописного словника.

4. Нашим **г** передаємо придихове **h** перед голосівками на початку чужих слів:

Гелла́да, гісте́рія, гієрогліф, гіпохо́ндрія і т. ін., але: **істо́рія, ома́р.**

Чуже l. 34.

Найбільше труднощів справляє в українській мові транскрипція чужого **l**. Походить це з того, що: 1) чужі слова заходили до нас із різних мов, різними дорогами та в різні часи, 2) наша графічна система не має окремого знаку для чужомовного т. зв. середнього **l**; через те чужомовне **l** передаємо або нашим твердим **л**, або м'якшимо його.

У новіших, головно західно-европейських, запозиках передаємо чужі сполуки **-la, -lo, -lu, -l** нашими **-ля, -льо, -лю, -ль**; зате в давно перейнятих і цілком засвоєних чужих словах, особливо з грецької мови, пишемо **-ла, -ло, -лу, -л.**

1. М'яким **л** передаємо:

а) **la = ля: нове́ля, баля́да, ля́да, шуфля́да, лявіна, аеропля́н, реґуля́тор, ля́мпа, бля́ха, ґлянц, плян** (і — план), **пляц, фляко́н, рекля́ма, декляма́ція, капе́ля, парля́мент, ґалянте́рія, за́ля** (не — саля), **маніпуля́ція, спекуля́ція, кля́са, ля́ва, пляти́на, ска́ля, флянéля, канцеля́рія, Ґренля́ндія, Ютля́ндія, Ляпля́ндія, Фінля́ндія, Ля-Манш...;**

б) **lo = льо: льох, шабльо́н, фльо́та, бльока́да, со́льо, фльо́ра, туберкульо́за, скрофульо́зний, кольори́т, кольо́квіюм, пльо́мба, Льока́рно...;**

в) lu = лю: **клюб, плюс, балюстра́да, блю́за, револю́ція, металю́рґ, ілюстра́ція, лю́па, інфлюе́нца, целюльо́за, Лю́тер, Нібелю́нґи, Лювр, Любля́на...;**

г) l = ль (на кінці складу): **автомобі́ль, альґе́бра, альт, а́льфа, альбо́м, алького́ль, амальґа́ма, бухга́льтер, балько́н, фільва́рок, асфа́льт, мора́ль, баль, пи́тель, мета́ль, порта́ль, фоте́ль, А́льпи, Альжи́р, Це́льсій...**

2. У словах грецького походження і в давніших запозиках з інших мов пишемо:

а) la = ла: **Ла́вра, Іларіо́н, Палла́дій, Лавре́нтій, Ла́зар, Харла́мп, Варлаа́м, Плато́н, лати́на, ві́лла, Сці́лла, Гелла́да, фа́була, фо́рмула, а́тлас, атла́нт, лаконі́зм, пла́стика, схола́ст, філантро́п, шарлата́н...;**

б) lo = ло: **Ло́тос, Соломо́н, Вавило́н, Лот, трефоло́й, фело́н, кілогра́м, ло́гіка, логари́тм, анало́гія, хлор, проло́г, епіло́г, катало́г, лорд-ме́р, коло́с, дипло́м, тало́н, піло́т, філосо́фія, енциклопе́дія, коло́на, коло́нія, ло́цман, Ло́ндон...;**

в) lu = лу: **Лука́, лунати́зм, плутокра́тія, Поллу́кс, Плуто́н...;**

г) l = л на кінці складу: **а́нгел, іде́ал, арсена́л, адміра́л, ориґіна́л, капіта́л, кварта́л, журна́л, мінера́л, протоко́л, крокоди́л, арти́кул, сканда́л, скрупу́л, ініція́л, кана́л, лінеа́л, мора́л, ритуа́л, фалд, Стамбу́л, Теофі́л, Памфі́л, Софо́кл, Айсхі́л, Кату́лл, Марція́л, Танта́л, Ахі́лл...**

і постійно в англійських словах у визвуку складів та перед приголосівками: **біл, бул, гомру́л, булдо́ґ, Албіо́н, Велз, Ві́лсон, Да́лтон, Мі́лтон, Джон Мілл...;**

ґ) сполуку **-le** передаємо послідовно, згідно з фонетичним законом української мови, нашим **ле:**

еле́й, Вифлее́м, мавзоле́й, ле́нник, Гі́тлер, біле́т, календа́р, белетри́стика, коле́ґа, коле́ґія, еле́ктрика, пробле́ма, леґе́нда, бале́т, телегра́ма, гале́ра, холе́ра, телефо́н, делеґа́т, лексико́н, леґітима́ція, селе́кція, селекці́йний, ле́кція, лекці́йний і т. д.

Про **ле** в російських, польських і білоруських власних іменах, див. §. 42.

Чужі s і грецьке σ. 35.

Грецьке σ на початку слова й між голосівками передаємо нашим **с**:

Софія, філософ, філософія, софіст, просодія, Месопотамія, Амвросій, Діонисій, Ісидор і т. д., але в багатьох словах пишемо вже **з**: **фраза, база, фаза, гіпотеза, бальзам, фантазія, фізика, Азія.**

У словах романського походження пишемо **с** у таких словах, як:

претенсія, інтенсивний, версія, емульсія, університет.

Еспанське s між голосівками та еспанське z передаємо нашим **с**:

песета, Венесуеля, Веляскес, Росаріо, Вальпараїсо.

Чуже f. 36.

У чужих словах пишемо **ф** (а не **хв**):

фабрика, фалд, фамілія, фасоля (квасоля), шафа (шахва), форма, фунт (хунт), фотографія, філософія, фосфор, фінанси, реферат, професор, реформа, фонд, фраза, Фавст.

Грецьке ϑ. 37.

Грецьке ϑ передаємо буквою **т** (а не — **ф**):

Атени (не **Афини** чи **Афіни**), **Теби** (не **Фиви** чи **Фіви**), **театр, бібліотека, теологія, теорія, патос** (не **пафос**), **етер** (не **ефір**), **катедра** (не **кафедра**), **міт** (не **міф**), **ортографія** (не **орфографія**), **аритметика, логаритм, Пітагор, Коринт, Методій, Теофан, Теодосій, Тимотей,** але **Федір, Атос** побіч **Афон, Тома** побіч **Хома** і т. ін.

Англійське w. 38.

Англійське w перед голосівкою передаємо нашим **в** (а не **у**):

Вайт (Wight, а не **Уайт), Веллз (Wells,** а не **Уельс), Вестмінстер (Westminster,** а не **Уестмінстер), Вайлд (Wilde,** а не **Уайльд), Віклеф (Wiclef,** а не **Уіклеф), Вінчестер (Winchester), Вілсон (Wilson,** а не **Уілсон), ват, ковалт** і ін.

39. Чужі подвоєні приголосівки.

В чужих загальних словах, згідно з нашою вимовою, ні на письмі, ні в усній мові не подвоюються чужі приголосівки, отже, ми говоримо й пишемо, напр.:

програ́ма, апара́т, гру́па, субо́та, ма́са, ка́са, кля́са, адре́са, баля́да, грама́тика, мі́сія, комі́сія, песимі́ст, проце́сія, експре́сія, терито́рія, коре́кта, інтеліґе́нція, афе́кт, ефе́кт, апеля́ція, балюстра́да, белетри́стика, коле́кція, коле́ґа, ане́ксія, кору́пція, ілю́зія, ілюстра́ція, ілюміна́ція, асиміля́ція, суґе́стія, асоція́ція, бале́т, мета́ль...

З а в в а г а : Про винятки в таких словах, як: **анна́ли, бру́тто, не́тто, лібре́тто, мо́тто, оса́нна, ва́нна,** та про збереження подвоєних приголосівок у чужих іменах власних **(Ші́ллер, Мю́ллер, Ді́ккенс, Маро́кко, Ні́цца** і т. д.) див. §. 13, 5.

40. Кінцеві групи -тр, -др і -тер, -дер.

В новозапозичених словах зберігаються звичайно в письмі чужі приголосівкові групи **-тр, -др,** напр.:

баро́метр, гідро́метр, аеро́метр, гекса́метр, дія́метр, динамоме́тр, термо́метр, ре́єстр, секве́стр, семе́стр, теа́тр, центр і т. ін.

Зате в давно запозичених словах, а з новіших — особливо в латинському **-ter,** пишемо **-тер, -дер:**

Олекса́ндер, мі́ністер, ма́йстер, цехмі́стер, бурмі́стер, маґі́стер, цилі́ндер і ін.

41. Інші чужі слова.

Всі інші чужі слова, що поприходили і приходять до української мови, треба старатися переписувати приблизно так, як їх вимовляють у тих мовах, звідкіля ці слова поприходили, отже:

коня́к (cognac), **ма́дяр, шеде́вр, футбо́л, дредно́вт, бра́внінґ, сольфе́джо, каетаніе́ти, ске́рцо** (scherzo), **крі-ке́т, какáо.**

Найважніші правила правопису слов'янських прізвищ. **42.**

1. М'якшення приголосівок перед голосівкою **е** в російських, білоруських і польських прізвищах передаємо звичайно, згідно з чужою вимовою, нашим **є**, напр.: Бєлі́нський, Держа́він. Ре́пін, Турґе́нєв, Дзєво́нський, Цєхано́вський.

Це торкається теж **е** після **л** у російських, білоруських та польських прізвищах (усупереч §. 34, 2г), тим то треба писати: Ле́рмонтов, Лєско́в. Плєтньо́в; Алєксандро́вич, Залє́ський, Данілє́вський, Ле́лєвель, Лєнарто́вич; Малє́шка, Вовк-Лєвано́вич.

2. Аналогічно передаємо також і російське, білоруське **и**, польське, словінське та хорватське **і** — нашим **і**, напр.: Нікі́тін, Бєлі́нський, Пу́шкін, Васілє́вський, Мікльошіч, Яґіч...

3. Російське, сербське, болгарське **г**, польське, словінське, хорватське **g** передаємо українським **ґ**, білоруське **г** і чеське **h** нашим **г**, напр.: Ґрібоє́дов, Турґе́нєв, Ґончáров, Не́ґош, Ґощи́нський, Ґруше́цький, Яґіч... але: Богдано́вич, Гáвлічек...

4. Російські прізвища на **-ский**, **-цкий**, білоруські на **-скі**, **-цкі**, польські на **-ski**, **-cki**, чеські на **-ský**, **-cký** передаємо українськими **-ський**, **-цький**, напр.: **Жуко́вський**, **Кáрський**, **Ласто́вський**, **Словáцький**, **Виспя́нський**, **Пáлацький**...

Але російські прізвища на **-ской**, **-цкой** залишаємо незмінні: **Трубецко́й**.

5. Російські прізвища на **-ич**, **-ин**, білоруські на **-іч**, польські на **-icz**, чеські на **-ik**, сербські і хорватські на **-ić** передаємо нашими на **-іч**, **-ін**, **-ік**:

Пу́шкін, **Держáвін**, **Зазу́ліч**, **Бáбіч**, **Кáраджіч**, **Льо́сік**, **Гáвлік**, **Слáвік**.

Але ж білоруські й російські прізвища на **-ович**, **-евич**, польські на **-owicz**, **-ewicz** переписуємо українським **-ович**, **-евич**: **Богдано́вич**, **Марцінкє́вич**, **Серафімо́вич**, **Лінє́вич**, **Спасо́вич**, **Міцкє́вич**.

Після **ж, ш** у російських прізвищах зберігається закінчення **-ин: Ґа́ршин...**

6. Наросток **-ек** пишемо в таких слов'янських прізвищах, як **Га́влічек, Їречек, Локе́тек (Га́влічка, Їречка, Локе́тка).**

7. Закінчення прикметникових російських прізвищ **-ый, -ий** передаємо українським **-ий, -ій,** напр.: **Бе́лий...;** білоруське закінчення **ы**, польське **у**, чеське **ý** переписуємо нашим **-и**, напр.: **Га́ртни, Бя́ли** (пол.), **Біли** (чех) і т. ін.

Російське закінчення **-ой** залишається без зміни, напр.: **Толсто́й.**

8. Закінчення російських і болгарських прізвищ **-ов (-ёв, -ьов)** та **-ев** передаємо через **-ов (-ьов, -йов)** та **-єв, -єв,** напр.:

Крило́в, Ломоно́сов, Чернишо́в, Соловйо́в, Плетньо́в, Ва́зов, Мі́рчев, Цо́нев, Татіщев, Аракче́єв, Порфі́р'єв, Турґе́нєв, Ґо́лубєв...

43. **Слов'янські географічні назви.**

Подібно до слов'янських прізвищ передаємо також і слов'янські географічні назви, залишаючи звичайно чужу вимову, напр.:

Сара́тов, Калу́ґа, Ке́льце, Дембі́ца, Мисленіце, Ме́лец (Mельца), **Пра́га, Бе́оґра́д** або **Білгород** (не **Белград), Дубро́внік;** при тому більше засвоєні передаємо так, як їх у нас здавна прийнято писати, отже: **Но́вгород, Дви́на, Німа́н, За́греб, Бе́рно** (не **Брно), Во́лга, Оне́га, Оре́л, Братисла́ва** і т. д.

Назви на **-ск, -цк (-sk, -ck)** передаємо українським **-ськ, -цьк** (див. §. 14, 6): **Ку́рськ, То́мськ, Челя́бінськ, Ко́нськ** (Koński), **Пу́лтуськ, Вітебськ, Менськ, Тро́їцьк, Плоцьк** і т. д.

Російські, білоруські, чеські і болгарські назви на **-ов, -ев** залишаємо, польські на **-ów** передаємо, здебільша, аналогічним українським наростком **-ів: Там-**

бо́в, Сара́тов, Смі́хов, Юр'єв, але — **Кра́ків, Та́рнів, Пйо́трків** і т. д.

Російські географічні назви на м'які губні **або р** пишемо без **ь:**

Об, Перм, Кем, Твер і т. ін.

Неслов'янські назви. **44.**

Неслов'янські прізвища та зокрема географічні назви, наскільки вони не прибрали своєї, української форми, треба вимовляти й писати так, як вони звучать у даній чужій мові, при чому менше знані слова найкраще наводити в дужках в оригіналі побіч української фонетичної транскрипції.

П р и к л а д и: **Аббація, Бетго́вен, Бі́смарк, Бе́рнст'єрне (Björnstjerne) Б'є́рнсон (Björnson), Бокка́чо (Boccacio), Бордо́ (Bordeaux), Вольте́р, Га́млет, Ґле́дстон (Gladstone), Ґуно́ (Gounod), Ґрі́ніч (Greenwich), фан Дайк (van Dyck), Де́бречен (Debreczen), Зрі́ні (Zrinyi), Камбре́ (Cambrai), Куртре́ (Courtray), Ліст (Liszt), Нодь Вара́д (Nagy Várád), Ню́тон, Ню-Йо́рк, Торічє́ллі, Чекі́но (Cechino), Ше́кспір, Шафга́взен, Пу́мнул (Pumnul), Гормуза́кі (Hormuzachi), Мані́в (Maniu), Берла́д (Bârlad), Сто́кго́льм** і т. ін.

Але ж: **Букаре́шт, Ясси, Лісбо́на** і т. д.

Відміна чужих слів **45.**

1. Деякі чужі іменники відміняються за українськими зразками, а саме:

а) прізвища, закінчені в називнику однини приголосівкою, відміняються, як наші чоловічі іменники твердої або м'якої відміни: брат, учитель, край, напр.: **Гоме́р, Гоме́ра, Гоме́рові...; Верґі́лій, Верґі́лія, Верґі́ліеві...;**

б) деякі іменники, що закінчуються на **-о,** відміняються, як наші іменники середнього роду (село́), напр.: **а́вто, з а́вта, а́втом..., кіно́, бюро́, мо́тто, пальто́, ра́діо, депо́, піяні́но** і т. ін., хоч такі, як **бру́тто, не́тто, по́рто, са́льдо, со́льо, трі́о, фра́нко** звичайно не відміняються;

в) слов'янські прізвища на **-и, -ой, -ий**, відміняються, як українські прикметники, напр.:

Бя́ли, Бя́лого, Бя́лому, Бя́лим; Толсто́й, Толсто́го, (а не: **Толстоя**), **Толсто́му, Толсти́м** і т. д.

2. Не відміняються звичайно чужі слова і прізвища на:

а) **-е, -є: Ґе́те, Доде́, Кале́, шосе́, купе́, неґліже́, декольте́, турне́...;**

б) **-і: попурі́, жюрі́, Ве́рді, Маска́ні, Цвінґлі, Муссоліні, Сте́нлі;**

в) **-у, -ю: какаду́, інтерві́ю, Анжу́, Баку́, Бельві́ю;**

г) **-о, -я, -уа: Бордо́, По, Бо́рджа, Золя́, Авуа́;**

ґ) чужі жіночі прізвища, напр.: праця **Ірмґа́рди Шольц**, дім пані **Шмідт** і т. п.

VII. ПИСАННЯ СЛІВ РАЗОМ, ОКРЕМО І З РОЗДІЛКОЮ.

46. Разом пишемо:

1. складні слова, що означають одне поняття, яке з поділом слова на складові частини пропадає:

Вели́кдень, хліборо́б, леда́що, однострі́й, нісені́тниця, нево́ля, неро́зум, непо́тріб, не́міч, нена́висть, непра́вда, неду́жий, незнайо́мий...;

2. складні прикметники, що означають колір, і то — один його відтинок, напр.: **ясночерво́ний, зеленожо́втий** (середній між зеленим і жовтим); але ж коли складний прикметник означає поєднання в одному предметі двох кольорів, тоді пишемо його з розділкою (див. §. 48): **жовто-блаки́тний** (прапор), **червоно-си́ній** (олівець); так само докупи пишемо складні прикметники (дієприкметники), якщо першою складовиною їх є прислівник: **нижчепідписаний, новоутво́рений, загальновідо́мий, давномину́лий;** коли ж прислівник не є складовиною прикметника, тільки самостійною частиною речення, тоді пишемо його окремо: **давно́** запози́чений, **ча́сто** вжи́ваний;

3. складні слова з таких слів: **пів, напів, полу́**, коли друга частина має форму називного відмінка, напр.: **напівсвідо́мий, напівзабу́тий, полу́панок, полу́мисок;** коли ж „пів" має значення „половини" і по ньому є ще слово в родовику, пишемо **пів, напів** окремо: **пів Евро́пи, пів Льво́ва, пів ми́ски** і т. д.;

4. складні прислівники, прислівникові словосполуки та складні прийменники:

безпере́станку, вбік, вво́лю, вгорі́, вго́ру, вве́чері, вглиб, вго́лос, вдень, вдво́є, вдво́х, вдру́ге, взагалі́, взад, взамі́н, взимі́, взи́мку, взнаки́, відда́вна, відколи́, відни́ні, відра́зу, відсього́дні, відте́пер, ві́дти, відтоді́, вкінці́, вко́ло, вкрай, вку́пі, влі́ті, влі́тку, влі́во, вниз, внизу́, вні́вець, вночі́, во́дно́, восени́, впень, воста́ннє, впе́рше, вплав, впо́вні, впо́ру, впра́во, впродо́вж, вра́нці, вро́зтіч, вспо́ді, всере́дині, вслід, всмак, втро́є, вшир, вщерть, горі́лиць, згре́цька, зніме́цька, спо́льська, спроста́, сп'я́ну, дові́ку, дово́лі, догори́, додо́лу, додо́му, доку́пи, дола́ду, доно́чі, дони́ні, до́світа, допі́зна, забага́то, задо́вго, завви́шки, завго́дно, завчасу́, заду́рно, заздалегі́дь, за́молоду, за́між, зате́, за́що, зблизька, збо́ку, зве́рху, зві́льна, зго́рда, зга́ряча, зда́лека(у), зза́ду, зіспо́ду, зле́гка, зма́лку, знадво́ру, знизу́, зокрема́, зосі́бна, зра́нку, зрі́дка, зро́ду, лівору́ч, правору́ч, наба́кир, на́бік, на́взна́к, навік, навмання́, на́вспіх, на́встіж, на́вхрест, нагору́, надаре́мне, нада́лі, на́двечір, надво́рі, надо́вго, наза́вжди, наза́д, назо́вні, назу́стріч, накіне́ць, нанизу́, на́ново, нао́сліп, наоста́нок, напа́м'ять, напе́вно, напере́д, напередо́дні, наперекі́р, напі́в, напосліді́ок, напоча́тку, напра́вду, напри́клад, нара́з, нарі́вні, на́різно, насампере́д, наси́лу, наскі́льки, наспі́д (але — на спід кидаю), наспо́ді, нато́мість, натро́є, нашвидку́, невже́, нега́йно, неда́вно, недале́ко, незаба́ром, нема́, немо́в, о́бмаль, опі́вночі, оскі́льки, підря́д, поблизу́, підчас, тимча́сом, пове́рх, пово́лі, подру́ге, по́за, поза́втра, поза́ду, поза́очі, по́над, пони́ні, по́ночі, поодинці, по́під, попе́рше, подру́ге, попе́реду, пополу́дні, по́при, по́просту, поране́ньку, посере́дині, потихе́ньку, поча́сти, скра́ю, спе́реду, споча́тку, спросо́ння, сти́ха, торі́к, чимду́ж, якнайбі́льше, якра́з, якщо́, якслі́д, якстій, якомо́га, якнайдо́вше і т. д.

Тут подані тільки важніші прислівники цього типу; сумніви в інших випадках виясняє правописний словник.

5. частки **ся, сь, му** з дієсловом, при чому **ся** ставимо завсіди після **му**, яке зрослося з дієйменником в одну форму, отже, пишемо:

миюся, молю́сь, здає́ться (не — здаєсь), **ми́тимусь, купа́тиметься, вчи́тимемось, купа́тимуться,** і т. ін., а не — купатисяму, вчитисямемо і т. д.

6. **аби-, де-, як-, що-, -будь, -небудь** з іншими словами:

аби́хто, аби́що, аби́як, аби́де, де́хто, дене́будь, якнайкра́ще, якбу́дь, якне́будь, щоне́будь, кудине́будь, хтобу́дь, по́кищо, щодня́, щоти́жня, щомі́сяця, щора́з, щора́зу, щоро́ку, щоду́ху, щоси́ли, щоде́нник..., але ж коли **„що"** (= кожний) сполучене з назвами місяців, днів і іменами власними, то його пишемо окремо: **що середи́, що січня, що Пе́тра** і т. д.

7. сполучники: **щоб, якби́, якщо́** і т. ін.

8. **ні́бито, то́бто, се́бто, що́до.**

9. про дієслова з перечкою **не** — див. §. 49.

47. Окремо пишемо:

1. перечку **не** перед дієсловом: **не мо́жу, не хо́дить, не ба́чить, не була́...** (див. правопис частки — **не**);

2. частки: **бо, но, таки́, то, би, б, ж, же**, напр.: **він бо, іди́ но, тому́ то, зроби́в би, він то, чи то, чи ж то, хоті́ла б, носи́ла б, носи́ли б, роби́ ж, все ж таки́...**

Тут треба пам'ятати, що по приголосівці пишемо **би, же**, напр.: **ходи́в би, за́раз же, він же...**, по голосівці **б, ж: ходи́ла б, яка́ ж...**

Зате **би, б** і **ж** пишемо разом у таких прислівниково-сполучникових зворотах, як: **аби́, ні́би ге́йби, мо́вби, якби́** (я́к би — інше значення), **адже́, авже́ж, бож, отже, теж, та́ко́ж, ніж, а́ніж, ато́ж, ні́бито, бу́цімто, то́бто, се́бто, щойно́, що́до...** (§. 46, 8);

3. прислівникові сполуки (прийменники з іменниками), де іменник зберігає своє власне значення і граматичну форму, напр: **без кінця́, без кра́ю, без ладу́, без лі́ку, без пуття́, без слі́ду, без су́мніву, в давнину́, до ре́чі, до поба́чення, до східсо́нця, за со́нця, з діда-пра́діда, над си́лу, не до вподо́би, не до смаку́, не на часі́, не слід, в основно́му, в зага́льному, на жа́ль, на сміх...**

З а в в а г а: Треба все розрізняти складний прислівник (прислівникові сполуки, див. §. 46, 2) від сполуки прийменник + ім'я, отже: **„підійшо́в до гори́"**, але **„підня́в го́лову догори́", „не поклада́тися на си́лу чужо́го"**, але: **„він наси́лу дійшо́в до ха́ти"; підійшо́в до до́му — додо́му верну́вся; з поча́тку — споча́тку; до ку́пи — доку́пи; в низ — вниз; з бі́са — збі́са; працю́ю вдень — в день твої́х імени́н; надво́рі те́пло — на дворі́ росте́ спори́ш** і т. д.

З р о з д і л к о ю (д е ф і с) п и ш е м о: **48.**

1. словосполуки, складені з двох самостійних іменників, при чому один іменник другий доповняє: **арти́ст-маля́р, інжене́р-меха́нік, шу́ря-бу́ря;**

2. складні прикметники, утворені з слів, що не підпорядковані одне одному (тут можна заступити розділку сполучником **і**): **украї́нсько-німе́цький** (словник), **гре́цько-ри́мська** (культура), **навча́льно-вихо́вна** (робота), але **глухоні́мий;** але коли складні частини прикметника підпорядковані одна одній то прикметник пишемо разом: **загальноосві́тній, сільськогоспода́рський, староболга́рський, церковнослов'я́нський** і т. п.;

3. складні прикметники, що означають поєднання в одному предметі двох кольорів: **жовто-блаки́тний, червоно-си́ній** (див. §. 46, 4);

4. словосполуки, на які складаються:

а) повторення того самого слова: **ти́хо-ти́хо, ле́две-ле́две, хоч-не-хо́ч, віч-на́-віч, ось-о́сь, всього-на́-всього,**

оди́н-в-о́дин, де́-не-де, хто́сь-не-хто́сь, раз-у-ра́з, рік-у-рі́к, бу́дь-що-бу́дь і т. д.;

б) повторення того самого слова з різними чи закінченнями, чи наростками, чи приростками: **давни́м-давно́, ради́й-радісінький, ти́хо-тихе́нько, си́ла-силе́нна, пома́лу-ма́ло, повік-ві́ки, з да́вніх-даве́н, з ді́да-пра́діда, кіне́ць-кінце́м, одни́м-одно́;**

в) два слова з тим самим або подібним значенням: **ча́сто-гу́сто, лю́бо-до́рого, ра́но-вра́нці, ни́шком-ти́шком, зро́ду-ві́ку, сумни́й-невесе́лий...**

або два протиставні слова: **більш-менш, ви́димо-неви́димо;**

5. складні прізвища: **Гула́к-Артемо́вський, Нечу́й-Леви́цький, Кві́тка-Основ'яне́нко**, але ж п с е в д о н і м и пишемо без розділки: **Ма́рко Вовчо́к, Ма́рко Черемши́на, Жорж Занд;**

6. чужомовні словосполуки, що входять у склад власних назов: **Па-де-Кале́, Ля-Ма́нш, де-Сосю́р;**

7. географічні терміни, що їх першою складовиною є: **півде́нно-, півні́чно-, за́хідно-, схі́дно-, сере́дньо-** і т. ін.: **півде́нно-схі́дний, півні́чно-за́хідний, півде́нно-слов'я́нський, за́хідно-украї́нський, сере́дньо-европе́йський, горі́шньо-німе́цький** і т. д.;

8. назви політичних партій та напрямків: **націона́л-демокра́т, націона́л-соціялісти́чний;**

9. складні займенники і прислівники, де першою складовою частиною є слівця: **будь-, ка(т)-зна, хто-зна** і под.: **хто́-зна-де́, хто́-зна-коли́, хто́-зна-яки́й, не-зна́-де, не-зна́-хто, бу́дь-хто, бу́дь-яки́й;** якщо слівце **-будь** є другим елементом складного слова, тоді пишемо його разом: **хтобу́дь, якийне́будь** і т. д., пор. §. 46, 6;

10. складні прислівники: **десь-інде, сяк-та́к, вряди́-годи, ось-та́к** (так само: **ось-яки́й);**

11. складні прийменники з **з-: з-за, із-за, з-над, з-пе́ред, з-се́ред, з-по́між** і т. д.;

12. словосполуки, що означають приблизність: **де́нь-дру́гий, годи́на-дві, три́-чоти́ри;**

13. прикладки, висловлені тільки одним іменником: **зі́рка-красу́ня, земля́-ма́ти, Дніпро́-рі́чка** (але — **рі́чка Дніпро́);**

14. прислівники з **по: по-украї́нському, по-на́шому, по-німе́цькому, по-свое́му, по-дитя́чому, по-лати́ні,** але: **попе́рше, подру́ге, потре́те** і т. д.;

15. складні прикметники, що їх першим складовим словом є числівник, написаний цифрами: **20-рі́чний, 5-поверхо́вий;**

16. порядкові числівники, написані частково буквами, частково цифрами: **7-ий. 12-ого, 35-ти́сячний;**

17. скорочення, що складаються з початку і кінця слова: **ф-ма** (фірма), **т-во** (товариство), **вид-во** (видавництво), див. скорочення стор. 73—76;

18. перша частина складного слова, коли далі йде слово з такою самою другою частиною: **тепло-** і **паро-во́зи;**

19. географічні, звичайно чужі назви (іменник — іменник, іменник — прикметник): **Ню-Йо́рк, Буе́нос-А́йрес, А́ддіс-Абе́ба;**

20. чужомовні сполуки: **де-фа́кто, де-ю́ре, ме́ццо-сопра́н** і т. ін,;

21. українські закінчення до неукраїнських назов, головно написаних чужою абеткою: в **„Ки́евск-ій Старин-і"**, в **„Gazet-i Lwowsk-ій"**, у **„Times-i"** і т. д.

Правопис частки не.

I. Разом пишемо не: **49.**

1. у словах, що без „не" не вживаються: **нехтува́ти, нена́видіти, нена́висть, незчу́тися, невгава́ти, неста́ти** (= бракувати), **зневі́ритися, знеохо́титися...;**

2. у приростку **недо- (не + до): недоста́ча, недо́рід, недося́жний, недовче́ний, недола́дно, недоре́чно** (але

не до ладу, не до речі), **недобача́ти**. **недочува́ти** (він недочуває, але: він не дочув моїх слів):

3. в іменниках, прикметниках дієприкметниках, прислівниках, якщо вони в сполуці з **не-** висловлюють одно поняття: **невмі́ння, недо́ля, невели́чкий, невесе́лий, необме́жений, недоці́нений, неаби́хто, неаби́який, невже́, недале́ко, неда́рма** і т. ін.; коли ж прикметник має при собі поясняльне слово (займенник або прислівник з часткою **ні-**). або коли перед прикметником стоїть **„далеко не", „зовсім не", „аж ніяк не"**, тоді **не** пишемо окремо: **ні до чо́го не зда́тний хло́пець; ні тро́хи не ціка́ва кни́жка; дале́ко не доскона́лий твір; зо́всім не вели́кі обо́в'язки; аж ніяк не прие́мна спра́ва;**

4. у дієсловах **нево́лити, нездýжати, непокоїтися, несла́вити**, (хоч залежно від змісту речення частку **не** і тут можна написати окремо): **Вже рік нездýжає ма́ти**, але: **Я не здýжаю його́ побороти.**

II. Окремо пишемо не:

1. при дієсловах (у всіх формах): **не хо́чу, не зважа́ючи, не поспіша́ючи...;**

2. при прикметниках: а) при протиставі: **не весе́лий, а сумни́й; то не глибо́ка рі́чка клеко́че, то шуми́ть дале́кий ліс;** б) коли прикметник є в реченні присудком, тобто, якщо частка **не** заперечує ознаку, подану даним словом: **буди́нок не стари́й** (заперечення, присудок — будинок не є старий); **буди́нок нестари́й** одно поняття, нестарий = новий — означення); **по́ле не о́ране** (заперечення, присудок); **по́ле нео́ране** (одно поняття); **„Ко́ні не ви́нні"** (Коцюбинський)

Коли при протиставі є сполучники **але, зате, проте,** то прикметник з „не" пишемо разом, хоч він і буде присудком: **Хло́пець був невели́кий, але розýмний. Рі́чка неглибо́ка, зате ри́бна;**

3 при дієприкметниках, коли вони мають при собі поясняльні слова, що відповідають на питання **коли?**

де? **куди? як?** та ін., або коли дієприкметник є в реченні присудком (тобто частка **не** належить до пропущеного дієслова **є**): **Нікúм не полúті квіти зів'ялú в садý**, але: **Неполúті квіти зів'ялú в садý**. **Чурéк і сáкля — все твоé, воно́ не прошéне, не дáне** (Шевченко). **Ні, чорня́вий не убúтий, він живúй, здоро́вий** (Шевченко).

4. при числівниках, займенниках, прислівниках займенникового походження: **не три, не п'ять, не ти, не інáкше, не так, не раз** (напр.: **не раз і не двічі**, але **нераз** = часом);

5. при прийменниках і сполучниках: **не при, не на, не то...;**

6. при підсилювальних прислівниках і при прислівниках — присудкових словах: **не дýже, не цілкóм, не зóвсім, не трéба, не слід, не мóжна, не гарáзд** (напр.: **не гарáзд так робúти**).

VIII. ВЕЛИКІ — МАЛІ БУКВИ.

Великою буквою пишемо: **50.**

1. початок кожного речення по крапці та по двокрапці, якщо наводимо без змін чужі слова або подаємо якийсь опис, заповідаючи його так, як напр.: Було це так: ..., Справа виглядає так:

Заввага: Після знаку питання або оклику пишемо велику букву, коли ці знаки заступають крапку; але коли вони заступають кому (запинку, §. 56) або крапку з комою (середник, §. 57) то пишемо по них малу букву, напр.:

„Чи ти був сьогóдні в шкóлі?" Був. „Що ти рóбиш, сúну?" — запитáв мене́ бáтько. „Бувáй здорóв! Пишú чáсто!" „Дóбре, батьку-отáмáне!" — кругóм заревíло (Шевченко)...;

2. перше слово кожного віршованого рядка, але ж нові поети відступали (Маковей) і відступають від цього звичаю, і можна в таких випадках писати й малу букву;

3. божі та святі назви, назви свят, церковних відправ, постів, манастирів і образів:

Бог (але поганські — боги), **Бо́жа Ма́ти, Пречи́ста Ді́ва, Си́н Бо́жий, Дух Святи́й, Бог Оте́ць, Єванге́ліє, Євхари́стія, Різдво́, Йорда́н, Благові́щення, Вели́кдень, Зеле́ні Свя́та, Пе́тра, Чесно́го Хре́ста, Покро́ва, Спа́са** (Преображення Господнє), **Нови́й Рік; Петрі́вка, Спа́сівка, Пили́півка; Утреня, Вечі́рня, Слу́жба Бо́жа; Пече́рська Ла́вра, Та́йна Вече́ря** і т. д.;

4. власні ймення і прізвища людей, звірят, мітологічних богів, небесних тіл і речей:

Тара́с Шевче́нко, Іва́н Франко́, Ле́ся Украї́нка, Олекса́ндер Вели́кий; Му́рко, Бу́рко, Ка́рий, Ли́са, Кра́са; Пе́рун, Да́жбог, Зеве́с, Ате́на, Марс; Земля́, Мі́сяць (як небесне тіло); пароплав „**Запоро́жець**";

5. власні географічні та топографічні назви частин світу, країн, держав, земель, міст, сіл, присілків, дільниць, площ, вулиць, гір, рік, морів, океанів, озер, півостровів, островів, пустинь і т. ін:

Евро́па, Аме́рика, Сибі́р, Німе́ччина, Іта́лія, Украї́на, Хо́лмщина, Полта́вщина, Воли́нь, Поді́лля, Яросла́в, Холм, Ся́нік, Крини́ця, Зася́ння, Поді́л, Ри́нок, вул. **Зеле́на, До́вге, Карпа́ти, Бесќид, Явори́на, А́льпи, Сян, Буг, Дуна́й, Атла́нтика, Ба́лтик, Крим, Кипр, Ма́льта, Сага́ра...**

У дво- або кількачленних іменах пишемо великою буквою тільки перше слово:

Ки́ївське князі́вство, Черні́гівське князі́вство, Га́лицьке князі́вство, Ся́ніцький повіт, Хо́лмський повіт, Кра́ківська о́бласть, Лю́блинська о́бласть, Чорномо́рський ни́з, Карпа́тські го́ри, Дніпро́вий лима́н, Доне́цький басе́йн, Василькі́вський шлях, Гре́цький шлях, Соло́ний шлях, Доне́цький шлях, Ли́са гора́, Чорті́вська скала́, Хо́лмська гора́, Чо́рне мо́ре, Озі́вське мо́ре, Атланті́йський океа́н, Ти́хий океа́н, Півні́чний океа́н, Льодови́й океа́н, Ара́льське о́зеро, Мо́рське о́ко, Суе́цький кана́л, Балка́нський півострів, Преображе́нська це́рква, Десяти́нна це́рква, Хо́лмський собо́р, Чо́рна ра́да і т. д.

З а в в а г а 1. Якщо подібні дво- або кількачленні назви н е м а ю т ь в и р а з н о г о значення власних імен, тоді пишемо назви в цих словах малою буквою, напр.:

хо́лмсько-підля́ська дієцéзія, поліські болота́, українські степи́, грéцькі острови́, чорномо́рське побереж́жя, за́хідно-український діялéкт і ін. (див. §. 51, 10).

З а в в а г а 2. У дво- і кількачленних власних назвах пишемо **малою** буквою такі перші слова, як:

гора́, о́зеро, кана́л, височина́, коли після того, як їх пропустимо, та частина, що залишається, не втратить значення зрозумілої власної назви, напр.: **гора́ Арара́т, о́зеро Генезарéт, кана́л Ля-Ма́нш;**

6. дво- і кількачленні власні назви держав, адміністраційних одиниць, міст, сіл, рік, назви державних, наукових та інших установ, товариств і підприємств:

Німéцька Держа́ва, З'єди́нені Держа́ви Північної Амéрики, Схі́дна Пру́сія, Горі́шній Шлезьк, Володи́мир Воли́нський, Кам'янéць Поді́льський, Ра́ва Ру́ська, Золота́ Ли́па, Золота́ Би́стриця, Чо́рний (Бі́лий) Чéремош, Украї́нський Центра́льний Комітéт, Украї́нський Допомого́вий Комітéт, Украї́нський Науко́вий Інститу́т, Украї́нське Освітнє Товари́ство, Украї́нське Видавни́цтво, Держа́вна Бібліотéка, Гуцу́льське Мистéцтво, Надзі́рна Ра́да, Лéмківський Союз Кооперати́в і ін.;

7. назви часописів, журналів, заголовки різних творів:

Львівські Вісті, Кра́ківські Вісті, На́ші Дні, Малі Дру́зі, Доро́га, На́ступ, Пробо́єм, Енеї́да, Кобза́р, На́ймичка, Перекоти́поле....

У довших заголовках книжок, розвідок, статтей, пишемо звичайно великою буквою тільки перше слово:

Три як рідні брати́, Со́нячний про́мінь, Хіба́ реву́ть воли́, як я́сла по́вні, Для зага́льного добра́, Лісова́ пісня, Під ти́хий вéчір, З верши́н і низи́н, Па́нські жа́рти, В по́ті чола́...;

8. Присвійні прикметники, утворені від власних імен:

Тара́сова моги́ла, Шевче́нкові рокови́ни, Федько́вичеві тво́ри, Франко́ві поéзії, Дніпро́ві поро́ги, Василе́ва ха́та, Іва́нова кни́жка;

9. титули осіб, урядів, установ і також прикметники та займенники, що відносяться до осіб чи установ, до яких пишемо:

Преосвяще́нний Влади́ко, Хва́льне Товари́ство, Хва́льна Реда́кціє, Високопова́жаний Па́не До́кторе, Високопова́жаний Па́не Профе́соре, Шано́вний Добро́дію, Шано́вна Добро́дійко, Дороги́й Това́ришу, Моя́ Найдоро́жча Ма́мо, Лю́ба Това́ришко, Мій Дру́же, Здоровлю́ Тебе́, Вас усі́х, Ва́ших Батькі́в і всю Ва́шу Рідню́;

10. назви дієвих осіб у байках:

Козе́л і Бара́н, За́єць і Ведмі́дь.

51. Малою буквою пишемо:

1. Назви днів тижня і місяців:

понеді́лок, вівто́рок, середа́, четве́р, п'я́тниця, суббо́та, неді́ля; сі́чень, лю́тий, бе́резень, квітень, тра́вень, че́рвень, ли́пень, се́рпень, ве́ресень, жо́втень, листопа́д, гру́день;

2. назви народів:

украї́нці, німці, поля́ки, че́хи, францу́зи, еспа́нці, і т. ін.;

3. назви діб і культурних напрямів:

середньові́ччя, відро́дження, гумані́зм, баро́к, романти́зм;

4. назви історичних подій:

францу́зька револю́ція, світова́ війна́, але: **Берестéйський ми́р, Лю́блинська у́нія, Берестéйська у́нія, Чо́рна ра́да** і т. д.;

5. назви членів політичних партій і товариств:

соціяліст, радика́л, ундівець, січови́к;

6. титули:

коро́ль, кня́зь, митрополи́т, ра́дник, до́ктор (др.);

7. назви танків:

коломи́йка, арка́н, козачо́к, гопа́к, вальс і т .д.;

8. назви мітологічних істот:

німфи, русалки́, мавки́, лісовики́ і т. д.;

9. назви племен, мешканців міст і сіл:

ле́мко, бо́йко, волиня́к, поліщу́к, кия́нин, галича́нин, львов'яни́н;

10. прикметники, утворені від назов:

украї́нська, надся́нська но́ша, хо́лмські леґе́нди, ле́мківський го́вір.

IX. ДІЛЕННЯ СЛІВ. 52.

При переносі слів з рядка до рядка треба держатися таких правил:

1. переносити можна слова тільки цілими складами, при чому склади закінчені на голосівку (відкриті) залишаємо в першому рядку; приголосівка поміж двома голосівками належить до наступного складу:

о-бо-ро́-на, про-го-ло́-шу-ва-ти, кра-є-ви́-ди, слов-ни́к, га́р-ний...;

2. дві однакові приголосівки відділюємо одну від одної:

зі́л-ля, на-сі́н-ня, ко-ло́с-ся, жит-тя́, від-да́в, па́н-на, Га́н-на, але: **ви́-ссав,** пор. §. 52, 4;

3. не можна розривати:

а) сполук **йо, ьо:**

па-йо́к, га-йо́к, ло-йо-ви́й, пе-ньо́к, чоти-рьо́х...;

б) двозвуків: **ав, яв, ев, ив, ів, ов, ув, ай, яй, ей, ий, ій, ой, уй:**

пра́в-да, підня́в-ши, по́в-ний, кри́в-да, рі́в-ний, до́в-гий, бу́в-ший; ба́й-ка, ся́й-во, ювіле́й-ний, наши́й-ник, убі́й-ник, бо́й-ко, бу́й-ний...;

в) груп **бл, вл, мл, пл, фл, кс, пс, сп, ст, ск:**

ку-бло́, лю́-блять, ди-влю́-ся, ло-млю́, си́-плю, тра́-плю, О-кса́-на, Ма-ксим, У-пса́-ля, мо-ска́ль, ра́-до-сти, ра́-ді-стю, по́-спіх...;

г) наростків **-ськ-, -ство:**

лю́д-ський, то-ва-ри́-ство, лю́д-ство, па́н-ський, сусі́д-ський; але ділимо: **запоро́зь-кий, коза́ць-кий, коза́ц-тво...;**

ґ) сполук **дз, дж**, якщо вони означають один звук, напр.:

хо́-джу́, ра́-джу, ґу́-дзик, за-дзво-ни́-ти і ін., але: **під-за́мче, під-зе́мний, від-жи-ва́-ти** (бо тут два звуки **д-з, д-ж**, див. §. 2 ,4);

4. у сприростковані і знаростковані словах розділюємо їх складові частини, що їх можна легко розпізнати:

бе́з-ліч, роз-да́-ти, ді-ста́-ти, до-бі́р-ний, два-на́дцять, при-кра́-са, на-ста́-ти, кві́т-ка, ху́ст-ка, ба́ть-ко, ли́ч-ко, бі́д-ний, віз-ни́к, бі́ль-ший, вез-ти́, нес-ти́, ви́ссати, за-йме́нник, при-йме́нник, при-йду́, ви́-йшли, розі́-йдеться і т. д.;

5. якщо почуття межі між приростком, наростком і коренем цілком затерлося, тоді переносимо при збігу кількох приголосівок до другого рядка лише такі приголосівки, від яких може починатися окреме слово; при цьому пливкі **л, р**, носові **м, н** та шипучі **ж, ч, ш** все залишаються в першому рядку:

вер-ства́, ві́-спа, ви́-ски, до́-бра, бри́-тва, дру́ж-ба, крох-ма́ль, ли́н-ва, му́ш-тра, скарб-ни́-ця, же́р-тва, це́рква, го́л-ка, тюр-ма́;

6. при переносі слів треба зважати на чергування **о-і, е-і** (див. §. 6, 3, 4), щоб **і** (з **о, е**) залишалося в закритому складі, а в відкритому **о, е**, напр.:

о-сі́б-ний, о-**со**-бли́-во; ка́-мінь, ка́-ме-ня; гре-**бі**-нці́в, гре́-**бе**-ня; ко-ліс-це́...

X. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ.

53. **Крапка [.]**

Крапку (точку) пишемо:

а) в кінці речення;

б) на знак недокінченого слова, але тільки **по приголосівках (і т. ін. = і таке інше)**;

в) після цифр, коли вони визначають порядкові числівники, напр.: **1. раз = 1-ий раз** або **перший раз; 22. вересня = двадцять другого вересня** і т. ін., пор. §. 48, 16.

Знак оклику [!] 54.

Знак оклику (окличник) ставимо в кінці речення-оклику, а також і інших (більших чи менших) словосполук і слів, коли їх треба читати піднесеним голосом, напр.:

Так! Я бу́ду крізь сльо́зи сміятись! (Леся Українка).

Знак питання [?] 55.

Знак питання (питальник) пишемо по питальних реченнях і словах, що в них міститься питання:

Чому́ ти сумни́й? Чи чу́єш? Як? Що? Чому́?

Кома [,] 56.

Кому (запинку) ставимо:

1. між однорядними членами речення, не з'єднаними сполучниками: **Скрізь було́ чу́ти шум, гук, га́мір, свист** (І. Левицький). **Ни́зько сте́ляться хма́ри, росту́ть, збива́ються** (Коцюбинський).

З а в в а г а: Прикметники-означення тоді однорядні, коли вони пояснюють предмет з о д н о г о б о к у або коли друге і дальші означення підсилюють або докладніше пояснюють перше: **Після похму́рої, те́мної ночі почало́ світа́ти** (Мирний). **Висо́ко се́ред неба стояв я́сний, блиску́чий, по́вний місяць** (І. Левицький).

Коли прикметники-означення пояснюють іменник з р і з н и х б о к і в, тобто коли кожний попередній з них торкається всієї дальшої словосполуки (прикметника з іменником), а не безпосередньо іменника, тоді такі прикметники н е о д н о р я д н і, і комою їх не відокремлюємо: **У не́ї були́ вели́кі чо́рні о́чі** (великі ви-

значає величину очей, чорні — колір). **Бліде́ втóмлене мóре лині́во хлю́пало в бéрег** (Коцюбинський; бліде — якість, втомлене — стан). **Чóрна пухка́ земля́ ди́хала вóгкістю** (Коцюбинський).

Коли ж такі прикметники стоять п і с л я іменника, кому можемо ставити: **Ди́хала вóгкістю земля́, чóрна, пухка́;**

2. між однорядними членами речення, з'єднаними двома або більше однаковими (розділовими) сполучниками **і—і, та—та, ні—ні, то—то, чи—чи, або—або: А та́м і ліс, і ліс, і пóле, і си́ні гóри за Дніпрóм** (Шевченко). **Абó гра́й, абó грóші відда́й. Жі́нка то пла́кала, то сміялась.**

З а в в а г а: Перед сполучниками **і, й, та (= і), або, чи,** що стоять між однорядними членами речення, коми не ставимо: **Андрі́йко ви́гребе хробачка́ абó метéлика влóвить.** (М. Вовчок). **Привели́ менé у тéмну яку́сь земля́нку чи льох** (М. Вовчок).

Коли сполучник **або** має значення поясняльного сполучника **„тобто", „себто",** тоді кому перед ним ставимо: **Лелéки, абó (= тобто) чорногузи́, прилітáють до нас навéсну з півдня. Діямáнт, абó відшліфóваний алмáз — це оди́н з найкрáщих дорогоці́нних камéнів;**

3. між однорядними членами речення перед **а, але, та** (в протиставному значенні: „але", „проте"): **Течé водá в си́нє мóре, та не витікáє** (Шевченко);

4. коли виділюємо кличний відмінок: **В Украї́ну** ідíть, **діти, в нáшу Украї́ну** (Шевченко);

5. коли виділюємо вигук: **Ах, які́ гáрні квітки́!** (Коцюбинський). **Ой, палка́ ти булá, мóя пісне!** (Леся Українка).

З а в в а г а: Коли **о, ой** тісно зв'язані в вимові з дальшим словом, коми не ставимо. **Ой зозу́ле, зозу́ленько, нáщо ти кувáла?** (Шевченко);

6. коли виділюємо слівця **так (еге́, гарáзд)** і **ні: Ні, я хóчу крізь сльóзи сміятись** (Леся Українка);

7. коли виділюємо вставні слова і речення такі, як: **бач, безпере́чно, без су́мніву, безумо́вно, відо́мо, ви́дно, вла́сне, го́ловно, таки́м чи́ном, до ре́чі, за слова́ми** (когось), **зві́сно, здава́лося, здає́ться, знай, зна́чить, зрозумі́ло, ка́жуть, ко́ротко кажучи́, ма́буть, між і́ншим, мовля́в, мо́же, можли́во, навпаки́, на жа́ль, на мій по́гляд, на на́шу ду́мку, напри́клад, наре́шті на ща́стя, нема́є су́мніву, нівро́ку, о́тже, очеви́дно, пе́вна річ, пе́вне, помое́му, попе́рше, подру́ге** і т. д., **пра́вда, припусті́м, проте́, сказа́ти б, спра́вді** і інші: **А Украї́на, знай, гори́ть** (Шевченко). **Пошта́р, нівро́ку, був підпи́тий** (Шевченко). **Очеви́дно, вона́ зби́лася з доро́ги** (Коцюбинський). **Цокоту́ха така́, а, проте́, розу́мна** (М. Вовчок). **Ти, ма́буть, у світі нічо́го не боїшся** (М. Вовчок). **Він, мо́же, при́йде до нас. За повідо́мленням газе́т, у Лондо́ні були́ вчо́ра сиґна́ли повітряної триво́ги;**

8. як виділюємо порівняльні звороти, що починаються словами **як, мов, наче, нена́че, ніби, ніж**: **Мале́нькі о́чі блища́ли, як жа́р** (І. Левицький).

З а в в а г а: а) Іменної частини складеного присудка, якщо вона приєднана до дієслова з допомогою сполучників **як, мов, ніби** і под., комою не відділяємо (бо це не порівняльний зворот): **Ру́ки зроби́лися як лід;**

б) так само не відділюємо комами тісно зв'язаних з присудком зворотів, приєднаних до нього з допомогою сполучника як: **Твою мо́вчанку розумі́ю як відмо́ву. Розгляда́ю тво́ю відповідь як зго́ду.**

Не ставимо теж коми перед **як, ніж** — у суцільних висловах **(не) більш як, (не) рані́ше ніж, (не) до́вше як, перш ніж** і под., коли їх ужито не в порівняльному розумінні: **Спа́в не більш як п'ять го́дин. Робо́ти вистача́ло до́вше як на два дні. Перш ніж прийти́ до шко́ли, купи́в кни́жку;**

9. як виділюємо допустові звороти: **Я прочита́в кни́жку, хоч не зо́всім докла́дно** (але: **Дай мені хоч**

тро́хи води́ — без коми, бо тут „хоч" ужите не в допустовому звороті);

10. як виділюємо поширені відокремлені прикладки (тобто такі, що мають при собі поясняльні слова): **Дми́трик, восьмилі́тній хло́пчик, ви́скочив з низе́нької ха́ти** (Коцюбинський).

З а м і т к и : а) Прикладку, висловлену одним іменником, відділюємо теж комою, коли вона стоїть після власного імени або після займенника: **У ха́ту ввійшо́в Петро́, старши́на. Нас, дівча́т, гаптува́ти посади́ла** (М. Вовчок). **Ми, украї́нці, хо́чемо теж причини́тися до будо́ви ново́го ладу́ в Евро́пі;**

б) коли прикладкою є власне ім'я, то її виділюємо комою тоді, коли перед нею можна поставити в думці „а саме": **Одна́ його́ дочка́, Васили́на, обміта́ла коло поро́га сміття** (І. Левицький);

в) виділюємо теж прикладки, що починаються словами **то́бто, або́** (= тобто), **напри́клад, зокрема́, особли́во, на́віть, між ни́ми** і т. ін. **Бі́льшість хворі́б спричиня́ють мікро́би, або́** (= тобто) **мікроскопі́чні орга́нізми;**

г) прикладки із сполучником **„як"** виділюємо комами тільки тоді, коли вони мають відтінок причиновости; коли ж такого відтінку причиновости немає, тоді коми не ставимо: **Дуб, як тверде́ й міцне́ де́рево, ду́же приго́жий до будо́ви су́ден. Сосна́, як де́рево смоли́сте, неле́гко гние́;** але — **Шевче́нко як поет ма́є для нас, украї́нців, винятко́ве зна́чення. Мій при́ятель усім відо́мий як досві́дчений аґроно́м;**

11. як виділюємо відокремлені звороти, що починаються словами: **крім, з ви́нятком, за́місць, зокрема́** і под. **На дні мо́ря, крім вели́ких на́сипів та піску́, ніче́го не було́ ви́дно** (Коцюбинський). **Мико́ла, за́місць па́нського лану́, ви́йшов на сво́є по́ле** (І. Левицький). **У на́шій рі́чці во́диться вся́ка ри́ба, з ви́нятком щу́ки;**

12. як виділюємо відокремлені означення та дієприкметникові звороти: **Со́нце, блідé й зубожі́ле, ви́сипало з-за хмар на зе́млю своé оста́нне зо́лото** (Коцюбинський). **Наста́ли дні, по́вні ра́дости і ща́стя. За́вжди весе́лий і жва́вий, він сидів сього́дні мо́вчки ввесь ве́чір. І ще до́вго Горпи́на чу́ла дитя́чий плач, жалки́й та бо́лісний** (М. Вовчок). **З гори́ було́ ви́дно широ́ку доли́ну, обста́влену го́рами, вкри́тими лі́сом** (І. Левицький);

13. як виділюємо відокремлені обставини (часу, місця): **Під ве́рбами, недале́ко від крини́ці, заворуши́лися дівча́та. Там, над Ро́ссю, стоїть висо́ка ске́ля. Внизу́, над сами́м бе́регом, росли́ здоро́ві ве́рби** (І. Левицький). **Одно́го ве́чора, вже насмерку́, поду́мав я про о́зеро** (М. Вовчок);

14. як виділюємо дієприслівникові звороти: **Зірва́вшися з місця, дівча́та побігли в свою кімна́ту. Поверта́юсь і, ступа́ючи ва́жко, іду́ в гайо́к.**

. Коли тільки сам один дієприслівник заступає речення часу, причини, умови, дії, то його комами відділюємо, напр.: **Повече́рявши, поляга́ли спа́ти** (Мирний). **Здригну́вшись, вона́ ви́пустила з рук го́лку.** Коли ж такий дієприслівник має значення прислівника або стоїть у кінці речення, тоді його комою не відділюємо. **Співа́ють ідучи́ дівча́та. Учні чита́ють си́дячи. В ха́ту ввійшо́в ба́тько сміючи́сь. Всю цю вели́ку відстань пробіг Васи́ль не зупиня́ючись;**

15. коли виділюємо безсполучникові рівнорядно-складні речення: **Крича́ть со́ви, спить дібро́ва, зіроньки́ сія́ють** (Шевченко);

16. коли відокремлюємо речення, що входять у склад сполучникового рівнорядно-складного речення (перед сполучниками **і, та, але, а, та, й, ні-ні, ані-ані, або-або, чи-чи, то-то, проте**): **Гру́ша всо́хла, і дві сім'ї помири́лись** (І. Левицький). **Пробіг автомобіль, і си́ня**

хма́рка ди́му за ним розві́ялась (Рильський) **Ні зір не було́ ви́дно, ні мі́сяць не світи́в. Або́ ти зро́биш це, або́ я пі́ду геть.**

Але якщо в складному реченні з сполучниками **і, та** (= **і**) є спільний якийсь другорядний член, що належить до обох речень, тоді коми не ставимо: **Зліва кінча́лися жита́ і почина́лись лу́ки** („зліва" спільне слово для обох речень);

17. коли відокремлюємо підрядн. речення від головних (перед сполучниками і такими сполучними словами, як: **що, щоб, тому́, як, коли́, по́ки, якби́, якщо́, чи, де, куди́, хто, котри́й, чий** і т. д.): **Що посі́яв, те й пожни́** (Глібів). **Вона́ скрізь хо́дить, куди́ й ми хо́димо** (Леся Українка). **Я спита́в його́, як він це ро́бить.**

При складних сполучниках **тому що, че́рез те що, для то́го щоб, з тим щоб, пі́сля то́го як, вна́слідок то́го що, за́мість то́го щоб, так що** ставимо кому тільки раз: або перед усією словосполукою, або перед сполучником **що, щоб, як**, залежно від змісту. **Літа́к підня́вся вго́ру, так що його́ ле́две було́ ви́дно** (наслідкове речення), але: **Літа́к підня́вся вго́ру так, що його́ ле́две було́ ви́дно** (речення способу дії).

57. Крапка з комою [;]

Крапку з комою (середник) ставимо поміж поширеними реченнями або поширеними частинами речення як знак, слабший від крапки і сильніший від коми, напр.:

З не́ба, як розто́плене зо́лото, ллє́ться на зе́млю блиску́чий світ со́нця; на лана́х гра́є со́нячна хви́ля; під хви́лею спі́є хлібоpо́бська до́ля.. (П. Мирний).

58. Двокрапка [:]

Двокрапку ставимо перед дослівно наведеними чужими словами, які беремо в лапки, або перед поясненням і вичислюванням, напр.:

Взяла́ зі́лля, поклони́лась: „Спаси́бі, бабу́сю!" (Т. Шевченко). **Мені́ все сни́ться: со́нце, спі́ви, і ви, і день весня́ний...** (П. Тичина).

Риска [—] **59.**

Риску (тире) ставимо:

1. як не буває зв'язки (є) у складному присудку, а присудок висловлений іменником, числівником або дієйменником: **Ки́їв — столи́ця Украї́ни. На́ше завда́ння — відбудува́ти зни́щену краї́ну. П'ять і де́в'ять — чотирна́дцять;**

З а м і т к и: а) Якщо між підметом і присудком є слова **це, то, ось** і т. п., риски ставимо перед цими словами: **Дніпро́ — це ріка́ Украї́ни Працюва́ти без упи́ну — ось на́ше завда́ння;**

б) коли підметом або присудком є з а й м е н н и к, риски не ставимо: **Я сирота́ з Вільша́ної** (Шевченко). **Ти вели́кий ма́йстер. Папі́р уве́сь твій.**

Так само не ставимо риски, коли присудком є п р и с л і в н и к або п р и к м е т н и к у н а з и в н о м у в і д м і н к у: **У ха́ті ду́шно** (Гребінка). **Соро́чка в неї тоне́нька, череви́чки висо́кі** (М. Вовчок);

2. замість пропущеного присудка: **Бли́снула рі́чка, а за рі́чкою — широ́кий про́стір зеле́них пла́внів** (Коцюбинський). **Споча́тку я працюва́в учи́телем, а по́тім — інспе́ктором. Іде́ ма́ти на горо́д, а Окса́на — на по́ле;**

3. після однорядних членів речення перед словами, що у з а г а л ь н ю ю т ь сказане (об єднують усі однорядні члени): **Ко́жен ку́щик, горбо́к, доли́нка, ко́жна сте́жечка — все це було́ йому́ знайо́ме** (Коцюбинський). **І над водо́ю, і над га́єм — круго́м, як в у́сі, все мовчи́ть** (Шевченко);

4. у безсполучниковому складному реченні, коли перше речення означає умову, час або протиставу: **Приступи́ла я до квітів бли́жче —всі лелії ра́птом за-**

тремтіли (Леся Українка). **При́йдеш до ме́не — покажу́ тобі кни́жку;**

5. коли треба виділити слова автора, в с т а в л е н і у пряму мову, то ставимо риску з комою: — **Мару́сю, — гово́рить Ка́тря, — я прийшла́ до те́бе за пора́дою** (М. Вовчок). — **На цей раз Хома́ не дурни́й, — кала́тало се́рце в Андрія** (Коцюбинський);

6. щоб відділити два поняття, що означають час, місце, кількість: **Від села́ до села́ кіломе́трів 3—4. По́їзд Львів—Кра́ків при́йде в 10. годи́ні** (тут риска означає „від... до").

60. **Дужки [( )]**

У дужки вставляють звичайно:

1. слова, словосполуки й речення для пояснення якогось слова іншим, більше зрозумілим, напр.:

ана́рхія (безвладдя), **леґі́нь** (парубок), **не́ньо** (батько)...;

2. імена авторів, що їх твори цитують:

В своїй ха́ті своя́ пра́вда, і си́ла, і во́ля (Шевченко).

61. **Крапки [...]**

Крапки ставимо на місці перерваної або недокінченої мови, напр.:

Музи́ки... та́нці... і Берди́чів... кайда́ни бря́зкають... Москва́... бори́, сніги́ і... Єнісе́й... (Т. Шевченко).

62. **Лапки [„"]**

В лапки беремо:

1. чужу пряму мову:

„Чому́ ти сумує́ш, до́ню?" пита́є ма́ти;

2. власні назви літературних творів, часописів, фабрик, пароплавів тощо (особливо, коли треба відзначити ці слова як власні):

Шевче́нкова „Топо́ля", „Малі́ Дру́зі";

3. цитати з книг, іронічні вислови:

...Кричите́, що несете́ і ду́шу, і шку́ру „за оте́чество...” (Т. Шевченко);

4. малопоширені новотвори, напр.:

„Чверть-людина́”.

Розділка [-] **63.**

Про розділку (дефіс) див. докладно § 48.

XI. НІМЕЦЬКА ТРАНСКРИПЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВЛАСНИХ ІМЕН

З огляду на те, що в нас немає досі системи української латинниці для наукових видань чи для інших практичних потреб (як ось мають її серби чи болгари), а життя вимагає в теперішній час (урядові документи, урядові назви і т. д.) переписувати українські власні імена німецькою правописною системою, — подаємо німецьку транскрипцію українських назов та імен власних, головно для потреб школи, яка вимагає в цій справі повної однозгідности та одностайности. За цією транскрипцією кожній українській букві відповідає такий німецький знак чи кілька знаків, що приблизно віддають значення української букви:

а — a	
б — b	
в — w	(хоч після голосівок українська буква „в" має значення короткого u)
г — h	
ґ — g	
д — d	
е — e	
є — je	напр., Євген — Jewhen, Єндик — Jendyk, Вороненка — Woronjenka
ж — sh	напр., Жовква — Showkwa, Жежава — Sheshawa, Ждан — Shdan
з — s	напр., Зенон — Senon, Кузик — Kusyk, Гузар — Husar, Зазулин — Sasulyn
дз — ds	напр., Будз — Buds, Дзерович — Dserowytsch
дж — dsh	напр., Джеря — Dsheria, Джурин — Dshuryn

и — y	(хоч українське „и" найближче німецькому закритому „e", у таких словах, як Rede, Seele), напр., Мирон — Myron, Микитин — Mykytyn
і — i	
й — j	напр., Андрій — Andrij, Лужний — Lushnyj
ї — ji	напр., Київ — Kyjiw, Матвіїв — Matwijiw
к — k	
л — l	напр., Лавро — Lawro, Лабій — Labij
м — m	
н — n	
о — o	
п — p	
р — r	
с — ss	завсіди перед голосівками та приголосівками, головно, перед **х**, з винятком перед **п, т, к,** та у визвуку слів, де пишемо s, напр., Сагайдак — Ssahajdak, Веселий — Wesselyj, Ісаїв — Issajiw, Серет — Sseret, Борис — Boryss, Східник — Sschidnyk, але — Степан — Stepan, Стир — Styr, Скнилів — Sknyliw, Іспас — Ispass
т — t	
у — u	
ф — f	
х — ch	
ц — z	у кінцевих складах tz, напр., Ценко — Zenko, але — Інгулець — Inhuletzj (див. під „ь", Гриць — Hrytzj, див. ще під я, ю
ч — tsch	напр., Чорний — Tschornyj, Заревич — Sarewytsch, Бучач — Butschatsch, Копичинці — Kopytschyntzi (див. під ц)
ш — sch	напр., Шипівці — Schypiwtzi, Шевченко — Schewtschenko, Шашкевич — Schaschkewytsch

щ — schtsch напр., Щавне Schtschawne, Щирець — Schtschyretzj, Щурат — Schtschurat

ю — ju після голосівок, у назвуці та після губних приголосівок, напр., Юрій — Jurij, Баюрак — Bajurak, Рав'юк — Rawjuk, П'юрко — Pjurko; *-iu* після приголосівок, що м'якшаться (т, д, с, з, ц, л, н, р, дз. див. §. 14), напр., Ковалюк — Kowaliuk, Севлюш — Ssewliusch, Грицюк — Hrytziuk, Атаманюк — Atamaniuk, Севрюк — Ssewriuk

я — ja після голосівок, у назвуці та після губних приголосівок, напр., Ярослав — Jaroslaw, Кияк — Kyjak, М'ясний — Mjassnyj, Хом'як — Chomjak, Гап'як — Hapjak, Сап'яний — Ssapjanyj; після приголосівок, що м'якшаться (т, д, с, з, ц, л, н, р, дз, див. §. 14), *-ia*, напр., Черниця — Tschernycia, Кавуля — Kawulia, Рябий — Riabyj, Снятин — Ssniatyn, Ясіння — Jassinnia, Тясмин — Tiassmyn

ь — j напр., П'ятницький — Pjatnytzjkyj, Василь — Wassylj, Рось — Rossj, Маньковський — Manjkowsjkyj

---

XII. СКОРОЧЕННЯ

Часто вживані слова загального значення скорочуємо звичайно в письмі та в друку:

аґр. — аґроном
акад. — академічний
А. С. — Акційна Спілка
білор. — білоруський
бл. п. — блаженної пам'яті
в. — вік
вв. — віки
вид-во — видавництво
відм. — відмінок
Вп. — Високоповажаний
вр. — власноручно
Всч. — Всечесніший
вул. — вулиця
Г. Г. — Генеральна Губернія (край) і Генеральне Губернаторство (уряд)
гр.-кат. — греко-католицький
д. — добродій
дав. — давальник
дд. — добродії
див. — дивись
дир. — директор
дієприкм. — дієприкметник
дієприсл. — дієприслівник
дієсл. — дієслово
д-р або **др** — доктор
ж. р. — жіночий рід
займ. — займенник
зам. — замість
зах. — західний

збір. — збірне
зл. — злотий (монета)
з об. пор. — з обмеженою порукою
імен. — іменник
інж. — інженер
інсп. — інспектор
І. Н. Т. — Інститут Народної Творчости
і т. д. — і так далі
і т. ін. — і таке інше
і т. п. — і тим подібне
клич. — кличник
ком. упр. — комісарська управа
м. — місто
м — метр
мґ-р або **мґр.** — маґістер
минул. — минулий
м. ін. — між іншим
місц. — місцевик
м-ко — містечко
м. м. — минулого місяця
мн. — множина
м. р. — минулого року
М. С. — Маслосоюз
наз. — називник
напр. — наприклад
нар. — народився
невідм. — невідмінне слово
нім. — німецький
н. ст. — нового стилю
Н. Т. Ш. — Наукове Товариство ім. Шевченка
о. — отець
обл. — область
одн. — однина
окр. — округа
оо. — отці
оруд. — орудник

О. С. К.	—	Окружний Союз Кооператив
п	—	пошта
п.	—	пан
п. з.	—	під заголовком
півд.	—	південний
півн.	—	північний
п. н.	—	під назвою
п-ні	—	пані
пов.	—	повіт
поль.	—	польський
пор.	—	порівняй
пп.	—	панове
прав.	—	православний
прийм.	—	прийменник
прикм.	—	прикметник
присл.	—	прислівник
проф.	—	професор
П. С. К.	—	Повітовий Союз Кооператив
П. Т.	—	повним титулом
р.	—	рік
ред.	—	редактор
рим.-кат.	—	римо-католицький
род.	—	родовик
рос.	—	російський
рр.	—	роки
Р. С. У. К.	—	Ревізійний Союз Українських Кооператив
с.	—	село
св.	—	святий
сіль-госп.	—	сільськогосподарський
ск.-б	—	сказати б
скороч.	—	скорочен-ий, -о
сп.	—	спілка
спол.	—	сполучник
ст.	—	століття
стар.	—	старший, старше

стор.	—	сторінка
ст. ст.	—	старого стилю
сх.	—	східний
т-во	—	товариство
т. зв.	—	так званий
тов.	—	товариш
У. Д. К.	—	Український Допомоговий Комітет
У. О. К.	—	Український Окружний Комітет
У. О. Т.	—	Українське Освітнє Товариство
У. У. О. П.	—	Українське Учительське Об'єднання Праці
У. Ц. К.	—	Український Центральний Комітет
уч.	—	учень
ф-ма	—	фірма
франц.	—	французький
ц. р.	—	цього року
Ц. С.	—	Центросоюз
цсл.	—	церковнослов'янський
ч.	—	число
числ.	—	числівник
чит.	—	читай
чолов. р.	—	чоловічий рід
шк. р.	—	шкільний рік

ЗМІСТ:

	Стор.
Передмова	3
I. Вступні завваги та пояснення	**5—10**
1. Абетка	5
2. Звуки — букви	5
3. Поділ звуків	7
4. Апостроф	9
5. Наголос	10
II. Правопис основних голосівок	**10—21**
6. Буква **і**	10
7. Буква **и**	14
8. Букви **е (є) — и (ї)**	16
9. Букви **о — у**	17
10. Букви **о — е**	19
11. Букви **о — а**	19
12. Чергування **у — в, і — й**	20
III. Правопис приголосівок	**21—29**
13. Подвоєння приголосівок	21
14. М'якшення приголосівок	22
15. Де не пишеться знак **ь**?	24
16. Зміни приголосівок при їх збігу	25
17. Правопис приростків і прийменників	27
18. Спрощення в групах приголосівок	28
IV. Складні слова	**29—30**
19. Як писати складні слова?	29
V. Частини мови	**30—32**
20. Закони відміни частин мови	30

Стор.

VI. Правопис чужих слів . . . . . 32—46

21. Давно й недавно позичені слова . 32
22. Чужомовне **і** 32
23. Грецьке η 34
24. Чужомовне **е** 35
25. Німецьке **ö**, франц. **eu**, англ. **u** . 35
26. Німецьке **ü** (**ue**) і французьке **u** . 35
27. Німецьке та голяндське **ei** . . 36
28. Дифтонг **au, ou,** англ. **aw, ow** . . 36
29. Дифтонг **eu** 36
30. Французьке **-eur, -aire** . . . 36
31. Чужі **ea, ua, oi, oe, ue** та інші . 37
32. Грецьке β 37
33. Чужомовне **h** — **g** 38
34. Чужомовне **l** 39
35. Чужі s і грецьке σ 41
36. Чуже **f** 41
37. Грецьке ϑ 41
38. Англійське **w** 41
39. Чужі подвоєні приголосівки . . 42
40. Закінчення **-тр, -др** і **-тер, -дер** . 42
41. Інші чужі слова 42
42. Правопис слов'янських прізвищ . 43
43. Слов'янські географічні назви . 44
44. Чужі (неслов'янські) назви . . 45
45. Відміна чужих слів 45

VII. Писання разом — окремо . . . 46—53

46. Разом пишемо 46
47. Окремо пишемо 48
48. З розділкою пишемо . . . 49
49. Правопис частки **не** 51

VIII. Великі — малі букви . . . . 53—57

50. Великою буквою пишемо . . . 53
51. Малою буквою пишемо . . . 56

Стор.

IX. Ділення слів . . . . . 57—58

52. Правила при переносі слів з рядка до рядка 57

X. Розділові знаки . . . . . 58—67

53. Крапка 58
54. Знак оклику 59
55. Знак питання 59
56. Кома (запинка) 59
57. Крапка з комою 64
58. Двокрапка 64
59. Риска 65
60. Дужки 66
61. Крапки 66
62. Лапки 66
63. Розділка 67

XI. Німецька транскрипція . . . . 69—71

XII. Скорочення . . . . . 73—76

MUZEUM PRZEMYSKIE